

OSNOVNO ŠKOLSTVO SVETVINČENŠTINE DO KRAJA 1. SVJETSKOG RATA (tragom dokumenata u Državnom arhivu u Pazinu)

Ante CUKROV
Poreč, Spinčićeva 7

UDK 37 (497.5-2 Svetvinčenat)
Prethodno saopćenje
Primljeno 30. ožujka 2001.

Na temelju izučavanja arhivskog gradiva pohranjenog u Državnom arhivu u Pazinu rad obrađuje povijesni razvoj osnovnog školstva na Svetvinčenštini.

Posebna je pozornost posvećena ukupnom razvoju osnovnog školstva u Istri u prvoj polovini XIX. stoljeća.

Rad obuhvaća razdoblje od osnivanja javne škole u Svetvinčentu s nastavom na talijanskom jeziku 70-ih godina XIX. stoljeća te otvaranje i djelovanje osnovnih škola koje je osnovala Družba Sv. Ćirila i Metoda, do kraja I. svjetskog rata, odnosno do talijanske okupacije Istre 1918. g.

1.

Područje Svetvinčenštine prostran je kraj u sjevernom dijelu južne Istre. Središte mu je Svetvinčenat, a ovamo pripadaju i sela Bokordići, Čabrunići, Pusti, Režanci, Smoljanci i Štokovci s okolnim zaselcima (Bibići, Bjažići, Boškari, Brhani, Bričanci, Foli, Frlini, Gromičari, Hršani, Ikani, Krančići, Mrketi, Pajkovići, Pekici, Peresiji, Pusti, Pustijanci, Raponji, Sallambati, Salamunova stancija, Spinoti, Stancija Maluza, Šikuti, Tofulini, Vidulini i Žlapani).

Mjesto je, prema prvim podacima o broju stanovnika Istre iz 1821. godine, imalo svega 214 žitelja u 56 kuća.¹ Cijeli je kraj također slabije naseljen tako da je na tom prostoru 1835. godine živio ukupno 1861 stanovnik.²

1 Vidi: G. d. BRODMANN, *Memorie politico-economiche della città e territorio di Trieste, della penisola d'Istria, della Dalmazia fu veneta, di Ragusa e dell'Albania, ora congiunti all'Austriaco impero*, Venezia 1821. Navedeno prema Bernard STULLI, *Istarsko okružje 1825. – 1860.*, Pazin – Rijeka 1984., str. 48.

2 Vidi: *Stato del clero dell'unita diocesi di Parenzo e Pola* za 1835. g., Trieste, bez godine izdanja.

Broj žitelja postupno će rasti pa će 1840. godine ovdje živjeti 2079 stanovnika (porast od 11,7%, ili povećanje od 2,34% na godišnjoj razini), 1845. god. 2189 (5,2%), 1850. god. 2279 (4,1%), 1855. god. 2316 (1,6%) stanovnika.³ Dvadeset pet godina kasnije, 1880. godine, prema službenom popisu stanovništva koji su provele vlasti prema principu "uporabnog jezika",⁴ na prostoru Svetvinčenštine živi 2460 stanovnika, od kojih u samom Svetvinčentu sa zaseocima 481, u Smoljancima 532, u Pustima 437, Režancima 353, u Čabrunićima 264, Bokordićima 233 te u Štokovcima 160.⁵

U crkvenom smislu cijeli prostor čini jedinstvenu župu sa sjedištem u Svetvinčentu. Župa je od 60-tih godina 16. stoljeća pod patronatom plemenaške obitelji Grimani iz Venecije koja je u to vrijeme došla u posjed svetvinčenskog kaštela.

Na cijelom prostoru ove prostrane župe prema dosadašnjim saznanjima sve do 70-ih godina XIX. stoljeća nema ni jedne škole, premda bi 1850. godine, ako primijenimo metodologiju Frana Barbalića, školskog nadzornika za hrvatske škole u Istri početkom XX. stoljeća, po kojoj na populaciju školskih obveznika otpada otprilike 16% ukupnog pučanstva,⁶ na području svetvinčenske župe trebalo biti 365 djece u dobi od 6 do 12 godina. Uspoređivanje ove činjenice sa stanjem u drugim istarskim župama, posebno u južnoj Istri, gdje su ustrojene škole u vremenu od 1818. do 1830. u mnogo manjih i manje značajnih mjestima od Svetvinčenta, navodi na zaključak da je škola trebala postojati i u Svetvinčentu i prije 70-ih godina prošlog stoljeća.

Da bih objasnio ovaj zaključak ukratko ću se osvrnuti na ustroj osnovnog školstva u ovom dijelu Austrije i na njegovo stanje u prvoj polovini XIX. stoljeća.

3 Isto, podatak za godinu 1855.

4 O problemu tzv. uporabnog jezika (lingua d'uso, umgangssprache) pisano je do sada mnogo. Vidi, između ostaloga, moj rad *Lega Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Vjesnik Državnog arhiva Rijeka, br. 41-42, Rijeka 1999./2000.; Angelo VIVANTE, *Irredentismo adriatico*, Firenze 1912., posljednje izdanje *Italo Svevo*, Trst 1984. itd.

5 Vidi: *Prezimana i naselja u Istri*, priredili Josip Bratulić i Petar Šimunović, Pula – Rijeka 1985., str. 229 – 236.

6 Fran BARBALIĆ, *Pučke škole u Istri*, Pula 1918.

2.

Temelj austrijskog školstva do polovine XIX. stoljeća čini školski sustav utemeljen još za vladavine Marije Terezije, a čiji je autor šleski opat Ignaz Felbiger. Sustav je uspostavljen tzv. *Općim školskim redom – Allgemeine schulordnung* iz 1774. godine.⁷ Zbog potreba prakse bit će dopunjavan u kasnijim godinama, najprije 1805. te 1838. i 1847. tzv. *Političkom školskom uredbom (Politische Schulverfassung, Regolamento politico)*. Sustav pozna tri vrste osnovnih škola: u sjedištu provincije djeluje tzv. normalna škola (normalka) s 4 razreda koja ostalim školama služi kao uzor (Musterhauptschulen, Scuola modello); u većim mjestima osnivane su tzv. glavne škole (Hauptschule, Caposcuole) s najmanje 2 razreda – jedan za dječake, jedan za djevojčice. Ove su škole mogle biti više i niže. Pri višima su organizirani tromjesečni, odnosno šestomjesečni tečajevi za osposobljavanje učitelja;⁸ u manjim mjestima-sjedištima župa, odnosno tamo gdje se vode matične knjige, ustrojene su tzv. trivijalne škole. Bile su to skromne jednorazredne pučke škole u kojima je nastavni sadržaj, uz vjeronauk, ograničen na tzv. *trivium*, odnosno na čitanje, pisanje i računanje.⁹ U normal-

7 U vrijeme tzv. prve austrijske vladavine u Istri (1797. – 1805.) Austrija neće, zbog kratkoće vremena i opterećenosti Napoleonovim ratnim prijetnjama, mijenjati zatečeni mletački školski sustav o kojem jedva da se i može govoriti. Naime, mletačko se školstvo nakon ukidanja Družbe Isusove 1773. godine skoro u potpunosti raspalo, pa je Serenissima njegovu reformu povjerila grofu Gasparu Gozziju koji je zamislio školski sustav sa sedmogodišnjim obveznim školovanjem, u mnogo čemu napredniji od svih tadašnjih školskih sustava u Europi. Sustav, međutim, zbog propasti Mletačke Republike 1797. nije uspio zaživjeti. I francuska uprava nakon uspostave Ilirskih provincija planira ustrojstvo osnovnih škola – za dječake u sjedištu svake općine (Ecoles Primaires, Scuole primarie), a za djevojčice u sjedištu kotara (kantona) – ali će i ovdje zbog kratkoće vremena većina organizacijskih pothvata ostati neostvarena, pa će francusko razdoblje ostaviti malo traga u osnovnom školstvu Istre, bez obzira na njegove visoke civilizacijske dosege. Vidi: Oreste CUPPO, *Le scuole nelle provincie illiriche con speciale riguardo a quelle di Trieste*, u: *Porta orientale* 7-8/1937.

8 Ovi su tečajevi bili zameci učiteljskih škola. Uz njih, Generalno nadzorništvo za pučke škole (Ispettorato Generale delle Scuole Popolari) u Kopru, koje vodi kanonik Eggenberger, organizira od siječnja do svibnja 1817. Katehetsko-pedagoški tečaj (Corso Catechetico-pedagogico) za mlade svećenike do 35 godina starosti. Nastava će se odvijati 1 sat ujutro i 1 sat poslijepodne. Vidi: Državni arhiv u Pazinu (dalje DAP), fond *Kotarski školski inspektorat pulskog kaptola* (dalje: KŠIP), spis 1185 od 22. listopada 1817. godine.

9 U srednjovjekovnim samostanskim (benediktinskim) školama *trivium* je naziv za niži stupanj obuke koji je obuhvaćao gramatiku, dijalektiku i retoriku. Na višem stupnju

nim, odnosno glavnim školama učilo se usto i latinski (kao priprava za gimnaziju), zemljopis, povijest i domaćinstvo. Pored ovih škola postoje još i škole za ženski ručni rad, a mogle su se osnivati i privatne škole. Nastavni je jezik u svim školama na istarskom području u početku njemački, odnosno njemački i talijanski. Sukladno konkordatu između Države i Katoličke crkve organizacija i nadzor nad školama povjereni su Crkvi. Nastavu izvođe svećenici (uglavnom kapelani) i tek pokoji laik, dok nadzor nad školama vrši dekan odnosno kanonik. Dekanat čini školsko okružje a ova su izravno ovisna o glavnom školskom nadzorništvu na razini biskupije. Školske propise donosi i sprovodi Generalno nadzorništvo za pučke škole čije je sjedište od samog osnivanja 1816. godine u Kopru gdje će ostati do 1823. godine kad će se po naredbi viših vlasti preseliti u Trst.¹⁰ Niže upravne jedinice od Generalnog nadzorništva bila su Kotarska nadzorništva (Ispettorato Distrettuale) u sjedištima dekanata, posebno onima u Poreču i Puli, sjedištima istarskih biskupija koje će 1828. godine bulom *Locum Beati Petri* pape Lava XII. biti stavljene pod upravu jednog biskupa.

3.

Kako tvrdi Carmelo Cottone, fašistički školski inspektor u Puli pred početak Drugog svjetskog rata, prva škola u Istri otvorena je u Puli 1816. godine inicijativom kanonika Eggenbergera. Cottone, međutim, ne navodi ni-

obrazovanja *triviumu* se dodavao *kvadrivium*, skupni naziv za aritmetiku, geometriju, astronomiju i muziku. Sadržaj triviuma kroz stoljeća se mijenjao. U izvansamostanskim školama trivium su također činila tri predmeta: čitanje i pisanje na latinskom jeziku (gramatika), računanje u okviru četiri osnovne računске operacije te pjevanje. Ovome je dodavan vjeronauk. Upravo je ovo osnova austrijskog školstva o kojem je ovdje riječ pa ono osnovnu pučku školu zove trivijalkom, odnosno trivijalnom školom, po skupnom nazivu za tri nastavna predmeta koji čine sustav te škole: čitanje, pisanje i računanje te vjeronauk. Naziv, dakle, treba izvoditi iz latinske riječi *trivium* (tres = tri + via = put), a ne iz riječi *trivialis* – običan, prost, što nije rijedak slučaj.

- 10 Vidi: Domenico VENTURINI, *Sguardo sommario sullo sviluppo della scuola popolare in Istria nel secolo XIX*, Coana, Parenzo 1901.; Diana DE ROSA, *Per la patria, la società e il Sovrano* (dalje: *Per la Patria*), u *Atti e memorie* XLII, Trieste 1994.; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod*, knjiga I. (dalje: *Preporod*), str. 84 – 102.; Ante RUBEŠA, *Prva generacija istarskih učitelja*, u: *Riječka revija*, god. III, Rijeka 1954., str 107 – 112. Isti će ustroj ostati i nakon što će Pazin biti 1825. uzdignut na razinu sjedišta Istarskog okružja.

kakvu potkrjepu svojoj tvrdnji pa se ona ne može provjeriti.¹¹ Ovu će tvrdnju od Cottonea preuzeti i Milanović.¹² Međutim, prema mojim istraživanjima potvrđenim i najnovijim istraživanjima talijanske autorice Diane De Rosa, pulska je škola otvorena tek tijekom 1818. godine. Naime, na inicijativu Eggenbergera, 29. svibnja 1817. sazvana je komisija koju su činili pulski uglednici: kotarski komesar Felice Lombardo, kanonik i školski inspektor Giovanni Cuizza te župnik i gradonačelnik. Zadatak im je bio utvrditi uvjete za otvaranje škole, odnosno osigurati školski prostor (za 73 učenika i 70 učenica) te plaću učitelja za koju se zahtijevala enormna svota od 321 forinte (koliko je imao javni učitelj u vrijeme Mletačke Republike). Ispostavilo se da je zgrada namijenjena školi (Ospicij Blažene Djevice) premala i da je treba preurediti, što je iziskivalo i vrijeme i novac. Kako je ljetina upravo tih godina bila vrlo slaba grad se nije mogao obvezati ni za plaću učitelja ni za troškove uređenja škole.¹³ Škola će ipak biti otvorena sljedeće godine, a prvi će učitelji biti svećenici Giuseppe Liano i Francesco Zuliani, no Liano će već koncem 1818. biti otpušten.¹⁴

Prema dostupnim arhivskim podacima prva javna škola u Istri otvorena je u Fažani dekretom br. 1685 od 23. rujna 1817. godine nadležne Dvorske komisije.¹⁵ Škola, njemačko-talijanska, otvorena je u kući grofa Muazo, a prvim je učiteljem imenovan mjesni svećenik Antonio Tesser¹⁶ s plaćom od 200 forinta u gotovu novcu: 80 forinta iz zemljišnog prihoda, 50 iz općinske kase i 70 iz državnog školskog fonda, a mjesto je još trebalo osigurati libru

11 Carmelo COTTONE, *Storia della scuola in Istria dal Augusto a Mussolini*, Capodistria 1938. (dalje: *Storia*), str. 70.

12 B. MILANOVIĆ, *Preporod*, str. 92 – 93.

13 Diana DE ROSA, *Per la Patria*, str. 311.

14 DAP, KŠIP, spis br. 2398 od 14. 12. 1818.

15 Vidi: DAP, KŠIP, spis br. 1075 od 9. listopada 1817. g.

16 Cottone navodi prezime svećenika-učitelja Antonija Tessera (Galežana 1770. – Fažana 1840.) kao "Zesser". Vjerojatno je riječ o tiskarskoj pogreški jer je Cottone u svojem radu vrlo temeljit. Vidi: COTTONE, *Storia*, str. 70 – 71. Od Cottonea prezime Zesser kasnije će preuzeti i Tone Peruško i slavenizirati ga kao Češer, što govori da inače cijenjeni profesor Peruško nije konzultirao arhivalije već je jednostavno prenio Cottoneov podatak (Vidi: Tone PERUŠKO, *Borba za nacionalno školstvo – borba za nacionalni opstanak*, u zborniku *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, urednik Jakša RAVLIĆ, Zagreb 1969., str. 424.). Sama ta činjenica i ne bi bila toliko bitna da se ti podaci, zajedno s nizom drugih značajnijih, nisu kasnije prenosili i u druge radove, posebno u ključni rad dosad najtemeljitijeg istraživača hrvatskog školstva u Istri dr. Mate Demarina, a koji će u konačnici rezultirati netočnim zaključcima koji će se vući do danas (vidi dalje).

ulja¹⁷ od svakog tiještenja te u ime kompenzacija za stan 12 dnevnica godišnje.¹⁸ Tesser će ubrzo postati nadžupnik (arciprete) pa će biti razriješen učiteljske službe, a nakon raspisanog natječaja učiteljem je imenovan (24. 12. 1818.) svećenik Giuseppe Mattassi, dotadašnji svećenik-učitelj u Brtonigli, što govori da su u to vrijeme već postojale škole i u sjevernoj i zapadnoj Istri.

Tijekom narednih godina škole će se otvoriti u mnogim istarskim mjestima, sjedištima dekana i župnika, ali će se mnoge već otvorene i zatvoriti iz raznih razloga. Prema službenim podacima, 1827. u Istri, uključujući i kvarnerske otoke, postoje 3 više glavne škole (Trst – normalka, Kopar i Rovinj), 6 nižih glavnih škola (Trst, Piran, Pazin, Mali Lošinj, Cres, Krk), 3 niže glavne škole za djevojčice (Trst, Kopar, Rovinj) te 34 trivijalne škole (Bale, Barban, Brtonigla, Buzet, Cres, Fažana, Galižana, Grožnjan, Izola, Kanfanar, Kastav, Korte, Krk (samo za djevojčice), Labin, Lovran, Mali Lošinj (samo za djevojčice), Mošćenice, Pićan, Motovun, Milje, Oprtalj, Osor, Poreč (za dječake i za djevojčice), Premantura, Pula, Sv. Lovreč Pazenatički, Šišan, Triban, Umag, Veli Lošinj (za dječake i za djevojčice), Vižinada,¹⁹ Vrsar, Vodnjan (za dječake i za djevojčice) i Žminj.²⁰

17 0,56 l.

18 Izvor kao u bilj. 11. Za razliku od Tessera, Gianantonio Bogovich, svećenik-učitelj u Šišanu dobivao je tek 20 forinta godišnje u gotovom novcu, plativih u dva obroka, zatim besplatan stan u zgradi gdje je školska soba, 16 starića žita te 12 kola drva. Bogović je sklopio ugovor i za podučavanje u Ližnjanu uz dodatnih 6 kola drva te po 1 starić žita u vrijeme žetve od svakog roditelja, a ukoliko se obuka bude pokazala uspješnom dogovoreno je još i dodatnih 20 forinta gotovog novca iz proračuna Pokrajinskog nadzorništva.

19 Zahvaljujući razumijevanju gradonačelnika Giorgia Facchinettija, u ovoj je školi za 17 učenika organizirana i učenička prehrana. Vidi: Alfonso FRAGIACOMO, *Documenti per la storia della scuola*, Bologna 1935. Navedeno prema COTTONE, *Storia*, str. 71.

20 Popisom su obuhvaćene škole koje pripadaju tadašnjim biskupijama, trčanskoj (istarski dio), koparskoj, novigradskoj, porečkoj, pulskoj, krčkoj i osorskoj. Podaci prema *Schematismo dell'Imperiale Regio Litorale Austriaco-illirico*, Trieste 1827. Podaci u *Schematismu* nisu, međutim, potpuni. Arhivsko gradivo daje za pravo tvrdnji da su postojale škole i u Ližnjanu (kako je navedeno, nastavu izvodi Anton Bogović, učitelj iz Šišana), Pomeru (učitelj iz Fažane). U Puli uz Francesca Zulianija nastavu izvodi i Giuseppe Liano, što upućuje na dvorazrednu školu, a već su 1819. godine odobrena sredstva u iznosu od 150 forinta godišnje i za učiteljicu, voditeljicu ženske škole koja prema dokumentaciji djeluje i dvadesetih godina. Trebala se također otvoriti škola u Valturi itd. Vidi: DAP, KŠIP, za godine 1818. – 1825.

U svim mjestima u kojima postoje redovne škole otvorene su 1817. godine i tzv. opetovnice, odnosno nedjeljne škole za sve učenike od 12 do 14 godina. U tim se školama nastava izvodila nedjeljom.

Na prvi pogled izgleda da je bilo dovoljno škola. No to je privid, broj škola je daleko od potreba, a njihovo je pohađanje vrlo neuredno i slabo.²¹

Preglednica 1. Broj školskih obveznika i broj školskih polaznika
 1818. g. po biskupijama²²

Biskupija	Školsko okružje (dekanat)	Broj obveznika	Broj polaznika	%	Opaska
Koparska	Kopar	650	120	18	
	Krkavče	2.062	150	7	
	Osp	1.238			nema škola
Novigradska	Buje	346	30	8,7	
	Novigrad	453	45	10	
	Grožnjan	479			nema škola
Porečka	Motovun	993	51	5	
	Buzet	719			nema škola
	Rovinj	1.545	51	3,3	
	Poreč	1.159	20	1,7	
Pulska	Kanfana	817	67	8	
	Vodnjan	1.293			nema škola
	Pula	926	40	4,3	
Krčka	Labin	616			nema škola
	Krk	1.137			nema škola
	Vrbnik	673			nema škola
Osorska	Mali Lošinj	988	61	6	
	Cres	1.143			nema škola
Ukupno:		17.237	635	3,7	

Brojke vrlo rječito govore: škole polazi tek 3,7% djece dorađe za školu. U čak 8 školskih okružja, od njih 18 u 6 istarskih biskupija, nema škole. Najslabije je stanje na kvarnerskim otocima gdje u dvije biskupije i 4 školska okružja-dekanata postoji tek jedna škola, ona u Malom Lošinjju. Pa i tamo gdje škole postoje stanje je vrlo teško, posebno u porečkom dekanatu gdje tek 1,7 posto učenika školske dobi polazi nastavu. Za tadašnje školske prilike najbolje je stanje bilo u Kopru gdje školu pohađa čak 18% školskih

21 DAP, KŠIP, spisi iz 1819., 1820. i 4. rujna 1827.

22 Diana DE ROSA, *La Patria*, nav. dj., str. 322 – 333.

obveznika! S vremenom će se stanje polaznja škola popraviti, ali neće biti ni izdaleka zadovoljavajuće čak ni polovinom stoljeća.

Aдекватno polaznju škola postignuti rezultati nisu ni izdaleka zadovoljavajući. Rezultati će se kroz naredna desetljeća poboljšavati, ali će polovinom stoljeća biti još uvijek zabrinjavajući. Prema službenim podacima za školsku 1851.-52. godinu na području porečko-pulske biskupije od 9201 polaznika, što je činilo nešto više od 1/3 školskih obveznika, negativno je ocijenjenih čak 2311 ili 25,11%. Ovakvi rezultati natjerat će školske vlasti na traženje rješenja za poboljšanje položaja javnog školstva.

Razlozi teškog položaja istarskog javnog školstva u prvoj polovini XIX. stoljeća višestruki su i mogu se svesti u četiri grupe: a) opće društvene prilike i materijalno-financijski položaj općina; b) odnos društva prema školi i obrazovanje i društveni status učitelja; c) nastavni jezik u školama; d) odnos roditelja i škole.

a) Osnovni problem s kojim se susreće školstvo u Istri u ovom vremenu jest nedostatak novca, bilo da je riječ o novcu za izgradnju, proširenje ili uređenje školskih prostorija i učiteljskih stanova bilo o potrebnim sredstvima za plaće i mirovine učitelja. Školske su zgrade bile veoma rijetke pa se nastava održavala u preuređenim prostorijama privatnih stanova ili kuća gdje se obično nalazila i učionica i učiteljev stan. Budući da nije bio razrađen siguran način financiranja škola,²³ troškovi će u početku često padati na teret feudalnih gospodara koji su bili u pravilu patroni pojedinih župa. Ovi su nastojali trošiti što manje i osiguravali su u najboljem slučaju rad tek 3-4 škole na svojem području. Negdje će se feudalni gospodari i izravno protiviti otvaranju škole bojeći se da im obrazovan seljak ne okrene leđa. Neke je škole izravno uzdržavala župna crkva. Financiranje postupno postaje obveza općina koje u većini slučajeva nisu bile u stanju podnositi visoke školske troškove koji su često višestruko prelazili ukupne prihode mnogih siromašnih istarskih općina (vidi dalje). Opće siromaštvo, pojačano još i čestim i uzastopnim nerodicama učinit će da ni roditelji ne će biti u mogućnosti plaćati propisane školske takse.

23 U pismu koje je biskup Antonio Peteani putem kancelara Domenica Bronzina u kolovožu 1832. uputio pulskim školskim vlastima stoji: *"Ovaj ordinarijat želi biti informiran koliko plaću prima gosp. župnik u Premanturi don Nikola Mihovilović kao učitelj tamošnje trivijalne škole i iz kojeg se fonda izvaja, što više da li se ista namiruje u robi ili novcu. Usto, kolika je, na koji se način isplaćuje i iz kojeg fonda plaća učitelja škole u Šišanu..."* Vidi: DAP, KŠIP, spis br. 318 od 8. VIII. 1832.

b) Nedostatak novca uvjetovao je da su učiteljske plaće i mirovine niske i usto krajnje neredovite što će vrlo negativno djelovati na dignitet učitelja a samim time i na školu u cjelini. Ova će činjenica imati svoj refleks u slaboj zainteresiranosti mladih ljudi za ulazak u učiteljski poziv, tim više što će stipendije, koje su vlasti osiguravale za ove svrhe, biti nedovoljne.²⁴ Sve će ovo imati svoj odraz u uglavnom negativnoj selekciji budućih učitelja. Ovo me treba dodati i slab sustav školovanja učitelja gdje pedagoška dopuna svećeničkog zvanja u trajanju od 3 do 6 mjeseci od dva sata dnevno, odnosno završena viša glavna škola s dodatnim predmetima pedagogijom i metodikom nije ni izdaleka mogla dati učiteljima potrebna znanja pa je većina učitelja bila nedovoljno obrazovana. Nedovoljnog znanja, slabih i neredovitih primanja, u poziciji poniznog poslušnika prema višim vlastima, učitelj nije mogao imati velik autoritet. Ovaj, možda oštar opći sud o učiteljima, ne umanjuje vrijednost mnogih vrijednih i samozatajnih kao što su, prema izvješću porečko-pulskog Konzistorija, bili Giuseppe Cosmaz, učitelj u Rovinju, Nikola Pajalić, župnik i vjeroučitelj u Taru, Antonio Facchinetti, vjeroučitelj u Svetvinčentu, Federico Bori u Kanfanaru, Anton Vlašić, župnik, učitelj i vjeroučitelj u Plominu, Giuseppe Corazza kanonik i inspektor u Motovunu, Andrija Štebić, župnik i učitelj u Karojbi, Giulio Ragazzini, učitelj u Labinu, Matteo Mitton, učitelj u Balama, Ferdinand Niederkorn, učitelj, najprije u Motovunu, potom u Poreču, Giacomo Daris, kotarski inspektor u Puli i dr.²⁵

c) Od samih početaka austrijske vladavine u Istri u škole je uveden njemački jezik kao nastavni bez obzira što taj jezik nisu poznavali stanovnici Istre, jednako Talijani i Slaveni. Nerazumijevanje nastavnog jezika u školama uzrokovalo je otpor lokalnog stanovništva spram takvoj školi, smatrajući da je pohađanje nastave na nerazumljivom jeziku jednostavno gubljenje vremena. Dio istarskih gradića u većini nastanjenih Talijanima uspio je izboriti dvojezične njemačko-talijanske škole. Unatoč tomu, kod predstavnika oba istarska naroda odnos prema javnoj školi bio je uglavnom negativan, skoro neprijateljski, što će imati za posljedicu osnivanje privatnih

24 Godine 1819. objavljen je natječaj za 5 stipendija u ukupnom iznosu od 150 forinta godišnje za učenike koji se žele školovati za zvanje učitelja s njemačko-talijanskim jezikom pri glavnim školama u Trstu, Gorici, Rijeci ili Kopru. Vidi: DAP, KŠIP, za god 1819.

25 Vidi više: Diana DE ROSA, *Di sana e robusta fisica costituzione e bella caligrafia*, Atti e Memorie, XCII, Trieste 1992., str. 135 – 138.

škola u kojima se podučavalo na talijanskom ali i na hrvatskom jeziku. Suočeni s takvom situacijom vlasti će biti prisiljene na popuštanje – pulski kanonik Cuizza 1829. upućuje na mogućnost uvođenja jezika učenika kao nastavnog predmeta u dodatnim satima (vidi dalje), da bi pod pritiskom revolucionarnih "događanja naroda" u Beču u proljeće 1848. godine Austrija 2. rujna iste godine proglasila načelo materinskog jezika u školama. Odluka će biti kratko na snazi jer će biti povučena već u proljeće 1849., ali se svijest o potrebi škole na narodnom jeziku više ne će moći potisnuti, pa će druga polovina stoljeća i kod Talijana i kod Slavena u Istri na planu školstva proteći u neprestanoj borbi za školu na narodnom jeziku, no s potpuno drugačijim ciljevima kod pojedinog naroda.

d) Odnos roditelja prema javnoj školi je ambivalentan. Jedan dio roditelja, uglavnom iz gradskih sredina, u obavljanju svojih svakodnevnih poslova nema mogućnosti nadzora nad vlastitom djecom pa to očekuje od škole. Škola je, međutim, organizirana tako da dijete u njoj provodi otprilike 4 sata dnevno a ostalo je vrijeme prepušteno samo sebi i ulici. Kako su privatne škole mogle ugoditi ovom zahtjevu roditelja normalno je da će ovi slati djecu u privatnu školu pod uvjetom da mogu plaćati školarinu. Siromašniji roditelji, a to je bila ogromna većina, posebno hrvatskog stanovništva, živeći u uvjetima naturalnog gospodarstva, nerado šalju djecu u školu smatrajući je gubitkom vremena.²⁶ Naime, većina siromašnih roditelja koristila su djecu kao radnu snagu na vlastitim imanjima, ili su ih već u dobi od 8 do 9 godina slali na izučavanje kakvog zanimanja. Bilo je, nažalost, mnogo slučajeva da roditelji nisu puštali djecu u školu iz straha da će ova kad jednom završe nekakvu školu napustiti teška seljačka zanimanja. Stoga je većina istarskog seoskog stanovništva, posebno hrvatskog, postojeće škole smatrala dostatnim.

Zbog svega izloženog škola je slabo napredovala.

4.

Ovdje se prvi put susrećemo s problemom škola na hrvatskom jeziku u Istri onog vremena. Većina je naših suvremenih istraživača povijesti istarskog školstva, povodeći se za tvrdnjom Mate Demarina, istaknutog pro-

26 Vidi više: Tone PERUŠKO, *Borba za osnovno školstvo - borba za nacionalni opstanak*, u zborniku *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, urednik Jakša Ravlić, Zagreb 1969., str. 423 – 441.

svjetnog djelatnika i pedagoga, sklona prihvatiti činjenicu da je u školama u kojima je podučavao svećenik Hrvat ili Slovenac, odnosno svećenik slaven-skog prezimena, kao neosporan dokaz da je nastava izvođena na hrvatskom jeziku. Mate Demarin, naime, navedene škole u Šišanu, Ližnjanu i drugim mjestima smatra hrvatskim ne iznoseći nikakve dokaze za svoje tvrdnje osim poziva na navode Bože Milanovića, koji se pak poziva na Cottonea, kojem kao predstavniku fašističke okupacijske sile u Istri nije ni na kraj pameti da bi takve škole proglasio hrvatskim. Za Demarinovo stajalište, nema, međutim, potvrde ni u navedenom Milanovićevu djelu, a ni u dostupnom arhivskom gradivu.²⁷ Moram istaknuti da je službeni nastavni jezik u škola-

27 Vidi Mate DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri, pregled razvoja 1818. – 1918.*, Zagreb 1978., str. 13.; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I., Pazin 1967., str. 93; C. COTTONE, *Storia*, str. 70 i 71; DAP spisi KŠIP za godine 1819. – 1830.; Mate Demarin u svom radu u dijelu naslovljenom "Prve hrvatske škole" navodi: "I dok se u tom vremenu, a i prije toga, otvara niz škola u raznim mjestima u Istri s njemačkim ili talijanskim ili njemačko-talijanskim nastavnim jezikom, istom godine 1818. otvaraju se prve, doista skromne, hrvatske škole u kojima rade naši svećenici, kao npr. u selima u okolici Pule (u Valturi, Premanturi, Peroju i Šišanu)..." pozivajući se u bilješci na rad Bože Milanovića *Hrvatski narodni preporod u Istri*. Na naznačenoj stranici Milanović, međutim, ni jednom riječju ne govori o školama u okolici Pule kao hrvatskim školama. Milanović piše: "U Puli započela je škola 1816. na pobudu kanonika Eggenbergera. Imala je 80 djece zajedno s onom koja su dolazila iz Štinja. God. 1819. bilo je određeno da se ustanovi dvorazredna javna škola s talijansko-njemačkim nastavnim jezikom. U Valturi, Premanturi, Peroju i Šišanu su osnovane škole već 1818. U Šišanu polazila su školu također djeca iz Ližnjana, a učio ih je tada svećenik Antun Bogović. U školskoj godini 1818.-1819. polazilo je školu u Šišanu samo petoro djece..." (Vidi: Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I., Pazin 1967., str. 93). Dakle ni jednom riječju nije spomenuta mogućnost da bi ove škole mogle biti hrvatske, tim više što se Milanović poziva na Cottonea, a ovaj ih svakako nije označio hrvatskim (vidi COTTONE, *Storia*, str. 71). Protiv navedene Demarinove tvrdnje govore i propisi o nastavnom jeziku u školama i arhivsko gradivo koje govori da škole tog vremena poznaju isključivo njemački i talijanski jezik kao nastavni (u Poreču je npr. izborna talijansko-njemačka škola tek potkraj 1819. godine). Tako u jednom inspekcijском nalazu za škole u Fažani i Šišanu saznajemo da pismeni ispiti kako iz talijanskog tako i iz njemačkog jezika imaju iste nedostatke ("Le scritture dell'esame quanto italiane che tedesche soffrono..." Vidi: DAP, KŠIP, spis br. 1993 od 30. rujna 1819. godine). Demarinova je tvrdnja, dakle, povijesno i znanstveno netočna. Stoga ne možemo prihvatiti ni iz njih izvedene zaključke, premda autora moramo razumjeti kao čovjeka i pedagoga koji je svoj život posvetio razvoju istarskog i hrvatskog školstva. (Iako je i Milanović na nekoliko mjesta nekritički preuzeo Cottoneove tvrdnje, kao izvanredan poznavatelj društvenih problema Istre o kojoj u svojem radu piše, premda nije sustavni istraživač ni jednog segmenta društvenih problema Istre o

ma Austrijskog primorja u prvim desetljećima XIX. stoljeća uglavnom talijanski s vjerojatno kratkim kursom i njemačkog jezika.²⁸ U *caposcuolama* nastavni je jezik isključivo njemački. Bez sumnje su u školama u mjestima s izrazitom slavenskom većinom, a u kojima su nastavu izvodili slavenski svećenici oni s djecom komunicirali i hrvatskim jezikom, no to još ne znači da je na hrvatskom jeziku vršena i obuka. Prvi trag koji upućuje na mogućnost da je nastava izvođena na hrvatskom jeziku potječe iz 1820. godine. Riječ je o tome da su u skladu sa zakonskim odredbama kanonici u Puli Diminić i Vidović držali privatnu školu koju su polazili školski obveznici umjesto javne škole. Pulska lokalna vlast optužila je navedene svećenike da drže tajne škole koje pohađaju školski obveznici na uštrb polaznja javnih škola. Škole je zatvorilo Generalno nadzorništvo s napomenom da se mogu otvoriti ali s latinskim nastavnim jezikom!²⁹ Nekoliko mjeseci kasnije Eggenberger obavještava Kotarsko nadzorništvo da je Dvorska komisija³⁰ dala do znanja da nije sporan jezik ("*canonico Vidovich non tenga una scuola clandestina*") i da je moguće odobriti rad privatnih škola ali pod uvjetom da Vidović (Diminić je u međuvremenu napustio svoje mjesto) i ostali zainteresirani polože potrebne ispite iz pedagogije (*corso di pedagogia*). Privatne škole nemaju pravo javnosti pa će učenici trebati polagati završni ispit na nekoj od glavnih škola.³¹ Kako je završila ova epizoda s pokušajem uvođenja hrvatskog jezika na mala vrata iz dostupne dokumentacije nije moguće zaključiti.

Prvi službeni dokument o uvođenju hrvatskog jezika kao predmeta u nekoj istarskoj školi do kojeg sam uspio doći u Državnom arhivu u Pazinu jest tekst dvaju natječaja objavljenih 15. srpnja 1821., odnosno 20. kolovoza iste godine kojim se traži učitelj i orguljaš (*maestro et organista*) za školu u Lovranu, odnosno Žminju. Kandidati moraju dokazati svoje sposobnosti, ponašanje, te "... *poznavanje sviranja na orguljama te njemačkog i ilirskog jezika* ..." (cognizione di suonare l'organo e della lingua tedesca ed illirica).³² Kra-

kojima piše, izuzev onih vezanih uz povijest te društvenu i duhovnu ulogu Crkve, nije upao u stupicu nacionalne isključivosti što se za Demarina ne bi moglo reći.)

28 Diana DE ROSA, *Maestri, scolari e bandiere*, Del Bianco editore, Udine 1998., str. 75.

29 DAP, KŠIP, spis 613 od 14. 3. 1820.

30 Posebno ministarstvo koje bi brinulo o problemima školstva još ne postoji (vidi dalje).

31 DAP, KŠIP, spis br. 2058 od 14. X. 1820.

32 DAP, KŠIP, spis 2344 od 20. kolovoza 1821.

jem ovog desetljeća pulski kotarski nadzornik Giovanni Cuizza šalje preporuku učiteljima svojeg dekanata da u mjestima gdje je materinski jezik djece (*la materna favella*) drugačiji od jezika koji se uči u školi treba omogućiti učenje i tog jezika u dodatnim satima.³³ Riječ je, dakle, u oba slučaja o uvođenju hrvatskog jezika kao predmeta, a ne kao nastavnog jezika škole što je bitna razlika.

5.

Gdje se u svemu tome nalazio Svetvinčenat i Svetvinčenština i zašto tamo nije otvorena škola kao u mnogim drugim mjestima i manjim i manje značajnim od Svetvinčenta? Ovo je tim upitnije što je u Svetvinčentu niz godina župnikom bio don Antonio Facchinetti, svakako progresivna osoba svog vremena i, premda Talijan, s blagonaklonim odnosom spram slaven-skog stanovništva koje je činilo polovicu svih župljana.³⁴ U župi je u vremenu od 1833. godine, od kada možemo pratiti njezinu organizaciju, postojao i određen broj svećenika koji su mogli obavljati dužnost učitelja: uz župnika Facchinettija, kojeg kasniji dokumenti navode kao vrsnog i zaslužnog katehetu (vidi ranije), na župi je, s manjim prekidima, bio i kapelan u čiji je djelokrug rada spadala nastava, najprije Mate Prendivoj iz Poljica na otoku Krku, pa Slovenci Bartol Pirc i Anton Rechbergher, Riječani Ignac Grabar, Jovita Blečić i Giovanni Collacio, Porečanin Clemente Richter; upravitelj župskih imanja i nadarbenik (mansionario, benefiziato francuz) dugo je godina Vodnjanac Antonio Manzini; niz godina je bilo i svećenika bez posebnih zaduženja, ispovjednika i drugih crkvenih osoba: uz već spominjanog Prendivoja, koji će nakon što bude razriješen dužnosti kapelana postati ispovjednik, Zadrani Mate Božulić, Ličanin Antonio Sambson i dr. Kako na cijelom prostoru svetvinčentske župe nije bilo nikakvih drugih crkvenih organizacija, primjerice kapelanija ili ekspozitura, navedeni broj svećenika trebao je zadovoljiti vjerske potrebe stanovništva i ostaviti mjesta i za nastavni rad.

33 DAP, KŠIP, spis br. 81 od 10. ožujka 1829.

34 Prema podacima tršćansko-koparske i porečko-pulske biskupije 1848. svetvinčentska je župa brojila ukupno 2.269 žitelja od čega 1.135 Talijana i 1.134 Hrvata. Vidi: Peter KOSLER, *Das Program der Linten des Österreichischen Reichstages*, Wien 1849., str. 11.

Uzroke nepostojanja škole moramo dakle tražiti drugdje. Cijeli je niz pitanja na koja, barem za sada, ne nalazimo odgovor.

Jesu li zaštitnici svetvinčentske župe, mletački plemenitaši Grimani, i sami dovedeni na rub skromnosti, uopće bili zainteresirani za otvaranje škole koju bi u početku trebali uglavnom sami uzdržavati, tim više što pomažu školu u Vižinadi, u motovunskom dekanatu, koja je također pod njihovim patronatom.³⁵ Zbog čega sam župnik don Antonio Facchinetti, filantrop i prijatelj Slavena, koji je i sam bio kateheta, nije pokušao otvoriti školu, ili je možda pokušao pa nije uspio? Je li postojao čvrst plan Generalnog školskog nadzorništva, sa sjedištem najprije u Koprnu a potom u Trstu, odnosno kano-nika Eggenbergera i njegovih nasljednika o razvoju školske mreže u Istri ili su se škole otvarale stihijski? Ili je možda procjena svih subjekata, prvenstveno onih u Svetvinčentu, bila takva, da će s obzirom na prostornu veličinu župe i raspršenost njezinih naselja, gdje Svetvinčenat nije najveće nase-lje (veći su Smoljanci, dok su Pusti jednako veliki kao Svetvinčenat a Režanci tek nešto manji) polaznje škole biti vrlo manjkavo pa se nisu ni upuštali u organizaciju škole? Ili je ukupan razvoj školstva u ovom vremenu bio u potpunosti prepušten stihiji i volji pojedinaca ne vodeći računa o općem dobru pokrajine?

Sve su ovo pitanja na koja za sada ne nalazimo odgovora. Vjerojatno će se s više sigurnosti odgovoriti barem na neka pitanja uz potpuniji uvid u arhivsko gradivo koje nažalost za razdoblje prve polovine XIX. stoljeća do-brim dijelom nije sačuvano ili nije dostupno budući da se nalazi u pojedinim župnim, odnosno dekanatskim arhivima koji zbog nedostatka kadrova nisu do kraja sređeni pa samim time ni dostupni.

Još školske 1836./37. godine ne postoji škola u Svetvinčentu (osnovne, trivijalne škole postoje u Balama, Barbanu, Fažani, Galižani, Motovunu, Labinu, Poreču, Premanturi, Puli, Šišanu, Vodnjanu i Vrsaru, te u Rovinju caposcuola).³⁶ Razloge treba tražiti prvenstveno u teškom materijalnom položaju pojedinih mjesta koja nisu mogla osigurati potrebne prostorije ni podnijeti školske troškove. Zbog neredovitog i slabog plaćanja učitelja i ka-tehista bilo je teško pronaći kvalitetno osoblje pa se ponekad nije imalo kome povjeriti školu ("*... non sarebbe facile di trovare fra i medesimi un in-dividuo al quale si potesse affidare l'istruzione religiosa della gioventù.*")

35 Vidi bilješku 19.

36 *Schematismo dell' I. R. Litorale austriaco-illirico 1837.*

Kako je mjesni župnik Facchinetti, prema Diani de Rosa, dobar kateheta, očigledno razloge nepostojanja škole moramo tražiti u materijalnim prilikama Svetvinčenta. S obzirom na gornje navode očigledno je da će se postojanje svetvinčentske škole, uz materijalne prilike, vezivati i uz djelatnost Antonija Facchinettija, no precizna datacija osnivanja ove škole neće biti moguća bez pažljivog uvida u arhivsko gradivo župnog arhiva svetvinčentske župe, odnosno u gradivo Državnog arhiva u Trstu. Do tada bilo kakav sigurniji odgovor na ovo pitanje nije više od obične spekulacije.³⁷

6.

Svetvinčentska škola prvi se put spominje u dokumentima Istarskog sabora iz 1871. godine, pa bismo mogli ustvrditi da je škola osnovana 1870. ili 1871. godine. U tom vremenu, međutim, na snazi su potpuno drugi školski zakoni doneseni 1869. odnosno 1870. godine. Budući da se novi školski sustav oštro razlikuje od onoga koji smo do sada razmatrali potrebno je ukratko izložiti njegove osnove.

U skladu s normama novog austrijskog Temelnog državnog zakona od 21. prosinca 1867. na čelo Ministarstva prosvjete postavljen je prof. Leopold Hasner von Orth koji će se posvetiti reformi do sada promatranog inače davno prevladanog terezijanskog školskog sustava. Prvi korak k reformi školstva bila je njegova laicizacija ostvarena u promjeni nadzora nad školama cislajtanijskog dijela prostrane Monarhije: zakonom od 25. svibnja 1868. prekinut je konkordat između Katoličke crkve i države u oblasti nad-

37 Ni u drugim istarskim središtima u naznačenom vremenu nema škola. U Barbanu su prve radnje na otvorenju škole započele još 1816. kada se trebala otvoriti škola na feudalnom posjedu Luigija Pisanija, koji je bio spreman ustupiti u tu svrhu jedan svoj objekt, no vlasti nisu prihvatile prijedlog. Ni u Labinu, gdje je čak bilo sjedište dekanata, nema škole. Ovdje se 1817. počelo s uređenjem za školu potrebnih prostorija. Namjera je bila u tu svrhu prilagoditi kapelicu Sv. Stjepana, no zbog velikih troškova oko prenamjene prostora ideja nije realizirana i škola će se otvoriti znatno kasnije. Vidi: Diana DE ROSA, *Per la Patria*, str. 315. Okolnosti u Labinu morale su biti teške kad škola nije otvorena sve do polovine stoljeća, budući je grad kroz veći dio razdoblja mletačke uprave izdvajao znatna sredstva za školu, odnosno učitelja, vodeći često računa da učitelj ili propovjednik trebaju poznavati uz talijanski i hrvatski jezik ("lingua dalmatina" odnosno "lingua ilirica", da bi ga svi mogli razumjeti "accio che ogn'uno possa intenderlo". Vidi: Jakov JELINČIĆ, *Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune (Libro consigli I) (1566. – 1578. i 1648. – 1656.): regesta*, Vjesnik HARP, sv. 29/1987., str. 111.

zora nad školama koji je sada povjeren laičkim ustanovama, odnosno prosvjetnim vlastima, dok je Crkva zadržala jedino nadzor nad nastavom školskog vjeronauka.

Državni školski zakon o osnovnim školama donesen je 14. svibnja 1869. godine.³⁸ Ovim je Zakonom školstvo u potpunosti podržavljeno čime škola postaje javna ustanova neovisna o svećeničkom podučavanju, materijalno ovisna o brizi države, odnosno općina koje su je dužne uzdržavati. Laicizacija školstva imat će vrlo štetne posljedice za inače slabo razvijeno školstvo na hrvatskom jeziku jer će zbog nepostojanja hrvatskih učitelja ionako skroman broj hrvatskih škola biti prepolovljen. Stanje će se sporo poboljšavati tek postupnom izobrazbom hrvatskih učitelja najprije od 1875. g. u višejezičnoj učiteljskoj školi u Kopru,³⁹ a potom, od 1906. g. u Kastvu u učiteljskoj školi s hrvatskim nastavnim jezikom.⁴⁰

Zakonom i njegovim kasnijim pokrajinskim inačicama (za Istru pokrajinski je zakon donesen 30. ožujka 1870.)⁴¹ ukinut je dotadašnji školski ustroj i uveden novi koji, umjesto jednostavnih trivijalki po župnim centrima i glavnih viših i nižih škola u većim gradskim središtima, odnosno normalni u centrima pokrajina, predviđa znatno širu školsku mrežu: svugdje gdje broj djece dospjele za školu u vremenskom rasponu od 5 uzastopnih godina prelazi brojku 40 trebala bi se osnovati zasebna škola. Zakon je predvidio opće osnovno obrazovanje za svu djecu od 6 do 12 godina staro-

38 Vidi *Zakon o javnim pučkim školama* od 14. svibnja 1869., objavljen u *Bollettino delle leggi ed ordinanze per il Litorale austro-illirico* (dalje: *BLOR*) pod brojem 62 od 20. svibnja 1869. godine.

39 Koparska učiteljska škola obrazovala je učitelje za potrebe škola svih triju naroda u Istri – na talijanskom, slovenskom i hrvatskom (ilirskom) jeziku, dok su učenici svih triju odjeljenja zajedničke predmete slušali na njemačkom jeziku. Prvi istarski hrvatski učitelj Stjepan Žiža završio je istom 1876. godine koparsku učiteljsku školu, pa i nju na talijanskom jeziku. Za nastavu na hrvatskom jeziku osposobljen je kasnije.

40 O pogodnosti Kastva kao sjedišta hrvatske učiteljske škole u tadašnjem tisku vođena je vrlo oštra polemika između pristalica i oponenta te ideje. Glavni promotor ideje bio je Vjekoslav Spinčić, inače Kastavac, koji unatoč brojnim prosvjedima, nije mogao odoljeti vlastitom kampanilizmu pa je kao zastupnik u Saboru u Poreču i Carevinskom vijeću u Beču znatno pridonio da se učiteljska škola smjesti u Kastav, premda bi doprinos škole u društvenom i općekulturnom smislu bio znatno veći da je škola smještena u bilo kojem mjestu istarskog poluotoka (dilema je bila između Pazina i Pule) u srcu preporodnih zbivanja među istarskim Hrvatima nego u Kastvu, na samom rubu cislajtanijskog dijela Monarhije.

41 Vidi: *Zakon o ustrojstvu, uzdržavanju i polaženju javnih pučkih škola* od 30. ožujka 1870. objavljen u *BLOR* pod brojem 20 od 30. svibnja 1870.

sti. U organizacijskom smislu predviđene su jednorazredne, dvorazredne itd. sve do 6-razrednih škola, ovisno o broju djece, a u većim gradskim središtima i tzv. građanske škole, svakako do tada najsadržajnije osnovne škole u povijesti osnovnog školstva uopće.⁴² Posebnu su vrstu škola činile pomoćne škole, skromne seoske škole, koje jedva da su se mogle zvati školama, a u kojima su mjesni svećenici održavali nastavu u pravilu 2 puta tjedno i uz vjeronauk, podučavali isključivo predmete nekadašnjeg triviuma. Austrijski pedagoški kuriozitet su tzv. utrakvistične škole, dvojezične škole u kojima nastavu pohađaju djeca dvaju naroda, u slučaju Istre hrvatskog, odnosno slovenskog, i talijanskog, s tim da je u prvim godištim nastavni jezik hrvatski (slovenski) a talijanski obližatan a od četvrtog razreda nastavni je jezik talijanski a hrvatski, odnosno slovenski, obližatan.

Jednorazredne su škole obuhvaćale svu učeničku populaciju u jednom mjestu. Razred je bio podijeljen na tri sekcije, ustvari u tri dobne skupine. Nastavu je izvodio jedan učitelj. Bolje su bile dvorazredne škole u kojima je ukupna mjesna školska populacija podijeljena u dva razreda po dobi, pa su i nastavu izvodila dva učitelja. Najsvršenije, šestorazredne škole, koje su imale šest razreda, odnosno razred za svaku dobnu skupinu, bile su u Istri vrlo rijetke – tek su na kraju XIX. stoljeća postojale dvije, obje s nastavom na talijanskom jeziku.

Broj nastavnih predmeta koji će se učiti u novoj školi znatno je proširen, dok je do sada poznati trivium zadržan tek u pomoćnim školama. U pedagoškom smislu ovo je bio velik napredak u odnosu na dotad postojeći sustav.

Postupnim zaživljavanjem ovog zakona, usprkos navedenim problemima školstva na hrvatskom jeziku, mreža škola se širi tako da se broj od ukupno 145 škola u 1860. godini (64 hrvatske, 20 slovenskih, 58 talijanskih, 2 utrakvistične hrvatsko-talijanske, 1 talijansko-njemačka) pred sam I. svjetski rat (1913.) popeo na 278 svih osnovnih škola u Istri (121 hrvatske, 23 slovenske, 115 talijanskih, 9 njemačkih i 10 utrakvističnih). Bez obzira što je ukupan broj škola bio još uvijek daleko od stvarnih potreba, posebno kad je riječ o hrvatskim i slovenskim školama s obzirom na brojnost hrvatskog narodnog tijela u odnosu na talijanski, postignuti rezultati ipak su veliki.

Od životne važnosti za svaki narod je pitanje nastavnog jezika u školama što je u mnogonacionalnim državama još naglašenije. Austrija je taj pro-

42 Vidi: *Naredba Ministarstva bogoštovlja i nastave* od 12. srpnja 1869. (Ordinanza del Ministero del culto ed istruzione) pod brojem 131. *BLOR* od 12. srpnja 1869.

blem pokušala riješiti Temeljnim državnim zakonom (ustvari ustavom) iz 1867. godine. Članak 19. ovog zakona određuje ravnopravnost svih građana i nepovredivo pravo svakog naroda na očuvanje vlastitog jezika i narodnosti. Međutim, snagu ovog članka uvelike umanjuje odredba članka 6. Državnog školskog zakona iz 1869. koja određuje da u pitanju nastavnog jezika odlučuje općina koja škole uzdržava.⁴³ Premda odredbe tog članka formalno izdižu ustavnu normu o pravu na jezik na najvišu demokratsku razinu, one ustvari, iako neizravno, u potpunosti obezvrjeđuju tu istu normu, svodeći je na njezinu suprotnost. Naime, pseudoustavna geometrija Schmerlingova kurijalnog izbornog sustava u osnovi se zasniva na imovinskom cenzusu i koncipirana je tako da u Carevinskom vijeću u Beču osigura apsolutnu njemačku, a u Istarskom saboru u Poreču talijansku većinu.⁴⁴ Iz

43 Državni školski zakon iz 1869. godine osnovne škole kao temelj školskog ustroja prepušta na brigu lokalnim vlastima, dakle općinama, zadržavajući u vlastitoj nadležnosti srednje školstvo. Zbog velike neujednačenosti stupnja gospodarskog razvoja pojedinih lokalnih sredina širom Monarhije dosezi pedagoškog standarda bit će veoma različiti, pa će se, unatoč propisanim izvorima financiranja, školski fondovi namirivati iz raznih izvora: dotacijama iz državnog proračuna, dotacijama iz proračuna Pokrajine, dotacijama pojedinih općina i raznih taksa. Ukupan školski fond Markgrofovije Istre za primjerice godinu 1893./94. iznosio je nešto više od 260.000 forinta, od čega je iz državnog proračuna osigurano oko 23.000 forinta (cijelu posljednju četvrtinu prošlog stoljeća iz državnog proračuna za školstvo Istre izdvajano je oko 23.000 forinta), dok su troškovi istarskih općina (za učiteljske stanove, zgrade i didaktička sredstva) prelazili 60.000 forinta. Vidi: *Zapisnici Istarskog Sabora (dalje: Zapisnici), Rapporto annuale sullo stato dell'istruzione popolare nell'Istria per l'anno scolastico 1893.-94.* za godinu 1894. Prilog 1571. (dalje *Rapporto annuale*). Početkom stoljeća financijska situacija bit će još lošija. Moramo, naime, voditi računa da je Istra u to vrijeme siromašna pokrajina. Prema saborskim dokumentima ukupan godišnji proračun cijele Markgrofovije Istre iznosio je za 1900. godinu 618.607 forinta. Vlastitim prihodima Istra je mogla namiriti tek 184.385 F, odnosno 29,8% ukupnog proračuna. Deficit od 434.222 F pokrivaio je državni proračun. Školski fond za Istru iste godine znatno je povećan u odnosu na 1893. godinu i iznosio je 226.288 F. Dakle, ukupan pokrajinski prihod mogao je pokriti tek 81,5% sredstava potrebnih školstvu pa je moralo biti povećano sudjelovanje Državnog proračuna kao i uvođenje posebne školske takse od 6 forinta po djetetu godišnje što će izazvati iznimno negodovanje stanovništva.

44 O Schmerlingovu izbornom sustavu, posebno o njegovu ustrojstvu i posljedicama na politička i gospodarska zbivanja u Istri u drugoj polovini 19. i početku 20. stoljeća vidi više u studiji: Ivan BEUC, *Istarske studije*, vlastita naklada autora, Zagreb 1975. godine. Kako bi se osiguralo od većeg utjecaja talijanskih predstavnika u Carevinskom vijeću, vlasti nastoje izbornim zakonom osigurati prevlast talijanskog elementa u Istarskom pokrajinskom saboru.

takvog sastava Sabora proizaći će i Pokrajinska vlada u Poreču koja će biti talijanska, a time u većini slučajeva i lokalna vlast. Posljedica svega toga bit će da će otvorene škole u Istri biti većinom one s talijanskim nastavnim jezikom, a kad i budu otvarane hrvatske škole i čak s vremenom budu i u brojčanoj premoći u odnosu na talijanske, bit će mnogo slabije i skromnije ustrojene od talijanskih.

U skladu s člankom 6 Zakona od 14. svibnja 1869. Pokrajinska je vlada uputila svim općinama u Pokrajini cirkularno pismo u kojem daje vlastito viđenje uporabe nastavnog jezika u pojedinim školama. Do 1. rujna 1869. pojedine su općine odredile nastavni jezik u ukupno 70 škola od 138 koliko ih je bilo u Pokrajini. Od tih 70 škola 48 ih je bilo isključivo s nastavom na talijanskom, u drugih 8 škola nastavni je jezik talijanski ali i s hrvatskim jezikom kao predmetom, u 5 je škola hrvatski jezik nastavni, a u daljnjih 9 nastavni je jezik hrvatski s talijanskim kao predmetom.⁴⁵

Organizacijsku i jezičnu strukturu istarskih škola početkom devedesetih godina iskazuje preglednica 2.

Preglednica 2. Javne osnovne škole po dnevnoj organizaciji nastave, broju razreda i nastavnom jeziku školske 1893./94. godine⁴⁶

Škole po broju razreda	Ukupno	Nastavni jezik					Škole po dnevnoj organizaciji nastave		
		talijanski	hrvatski	hrv.-tal.	slovenski	slov.-tal.	cjelodnevna	poludnevna	mješovit
Jednorazrednice	77	15	37	8	17	-	17	60	-
Dvorazrednice	38	16	11	5	5	1	17	13	8
Trorazrednice	15	11	4	1	1	1	11	2	4
Četverorazrednice	8	7	1	-	-	-	7	-	1
Petorazrednice	11	11	-	-	-	-	10	-	1
Šestorazrednice	2	2	-	-	-	-	2	-	-
Excurendo škole ⁴⁷	1	-	-	-	1	-	1	-	-

45 Dokumenti Sabora, Oggetti scolastici 1874. Izvješće od 1. rujna 1869., broj 2280.

46 Službeni podaci za razdoblje do početka Prvog svjetskog rata crpljeni su iz godišnjih izvješća (*Rapporto annuale*) podnesenih Pokrajinskom saboru, a objavljenim u posebnim Zapisnicima Sabora. U daljnjem tekstu izvori su navedeni kao *Rapporto annuale*, odnosno *Zapisnici* uz određenu godinu.

47 Excurendo škole odgovaraju današnjim područnim školama.

Pomoćne škole	38	2	28	2	6	-	15	23	-
UKUPNO	190	64	81	16	30	2	80	98	14

Duži komentar gornje preglednice nije potreban. Zadržat ću se tek na nekim detaljima. Iz preglednice zaključujemo da od 190 škola koliko ih je bilo u Istri navedene školske godine, njih 81 ili 42% je s hrvatskim nastavnim jezikom. Ta brojka govori tek o kvantiteti ali ne i o kvaliteti tih škola. U ovo ćemo se uvjeriti ako tek malo pažljivije analiziramo gornje podatke. Naime, od 192 istarske škole njih 77 ili 40% su jednorazrednice, a od tih 77 najjednostavnijih škola njih 37, ili 48% je hrvatskih. Drugim riječima, skoro petinu (19,2%) svih škola u Istri čine hrvatske jednorazredne škole. Među jednorazrednim školama 60 ih ima poludnevnu nastavu i među njima su sve hrvatske jedno-razredne škole. Nasuprot tomu talijanskih je jednorazrednica tek 15 (7,8% svih istarskih škola) i sve imaju režim cjelodnevne nastave.

Situacija s mnogo kvalitetnijim višerazrednim školama još je drastičnija na štetu hrvatskih škola. Tako je hrvatskih dvorazrednica 11 nasuprot 17 talijanskih, trorazrednice 4 nasuprot 11 talijanskih, četverorazrednica tek 1 nasuprot 7 talijanskih. Kvalitetnijih hrvatskih škola nema dok na talijanskom jeziku postoji 11 petorazrednih i 2 šestorazredne škole. U svim 5- i 6-razrednim školama, s iznimkom jedne petorazredne, nastava je cjelodnevna.

Uz javne škole djeluje i 11 privatnih škola: 2 njemačke, 7 talijanskih i dvije talijansko-njemačko-hrvatske. Od ovih škola tek njih 4 imaju pravo javnosti.

Tvrđnju da su talijanske škole mnogo bolje organizirane, kvalitetnije i s većim brojem učitelja potvrđuje sljedeća preglednica:

Preglednica 3. Broj učitelja u javnim osnovnim školama u Istri po kotarevima i nastavnom jeziku u školskoj 1893.-94. godini⁴⁸

Kotar	Broj učitelja s položenim ispitom						Učitelji bez ikakvih učiteljskih ispita		
	osposobljenja (stručni ispit)			zrelosti (diploma)			talijanski	hrvatski	slovenski
	talijanski	hrvatski	slovenski	talijanski	hrvatski	slovenski			
Kopar	35	4	13	5	3	6	-	5	4
Volosko	4	24	10	-	3	1	-	-	2
Pazin	16	10	-	2	1	-	-	7	-

48 Izvor: *Rapporto annuale*.

Poreč	43	-	-	7	-	-	1	5	3
Pula	41	-	-	9	2	-	-	11	-
Lošinj	25	19	-	4	7	-	2	3	-
Rovinj	8	-	-	2	-	-	-	-	-
UKUPNO	172	57	23	29	16	7	3	31	9

Na 192 istarske škole podučava ukupno 297 učitelja od čega na 64 talijanske škole djeluje njih 198 ili 66,6% svih istarskih učitelja, u 81 hrvatskoj školi djeluje 57 učitelja (19,8%) a na 30 slovenskih tek 39 (13%). Ako pogledamo broj nestručnih učitelja, na hrvatskim školama ih je 31 a na talijanskim tek 3. Među nestručnim učiteljima tek su dva svjetovna lica a ostalo su svećenici, što uglavnom odgovara broju gore navedenih pomoćnih škola koje vode svećenici. Sve ovo govori da je hrvatsko školstvo u vrlo teškom položaju i zbog nedovoljnog broja i nestručnosti učiteljskog kadra.⁴⁹

7.

No vratimo se školi u Svetvinčentu.

Kako je naprijed navedeno, prvi službeni podaci škole u Svetvinčentu odnose se na 1871./1872. godinu.

Kad je točno osnovana škola u Svetvinčentu iz dostupne dokumentacije nije moguće zaključiti. Kako je, međutim, školski zakon iz 1869., odnosno njegova pokrajinska inačica iz 1870. godine, predviđao otvaranje škola u mjestima u kojima u krugu od 4 km pet uzastopnih godina ima više od 40 djece školskog uzrasta, došlo je na prostoru Istre do otvaranja cijelog niza škola, pa je vjerojatno i ova škola otvorena u to vrijeme.⁵⁰ Na ovaj zaklju-

49 U gore navedene podatke o broju učitelja nije uključeno 176 katehista-vjeronučitelja imenovanih uglavnom od strane crkvenih vlasti (162).

50 Pri korištenju podataka o broju škola u Istri poslije 1870., te posebno poslije 1874., treba biti oprezan. Mnoge su škole, naime, otvorene u smislu da su donesena odgovarajuća administrativna rješenja o njihovom otvaranju, ali mnoge nisu i stvarno otvorene naznačene godine, bilo da nije bilo odgovarajućeg prostora odnosno učitelja, ili iz nekog drugog razloga. Takve škole su postojale u statistici ali ne i u stvarnosti. Bile su to u pravilu hrvatske škole. Kod takvih škola u službenim statistikama stoji napomena *non fu mai aperta*. Tako je prema službenim podacima koje je porečka Giunta prezentirala Saboru, u vremenu od 1874. do kraja stoljeća, u kotaru Buzet bilo otvoreno 17 škola od kojih u navedenom razdoblju 4 nisu otvorene, a u pazinskom kotaru u istom razdoblju od 8 sistematiziranih čak pet nije otvoreno (Paz, Grdoselo,

čak navodi činjenica da se prvi podaci o ovoj školi nalaze u službenim školskim statistikama za 1871./72. školsku godinu.⁵¹ Podaci su veoma šturi i odnose se tek na broj potrebnih i osiguranih mjesta učitelja u pojedinim istarskim školama u odnosu na broj djece u pojedinoj školi. Prema ovim podacima, svetvinčentsku školu te školske godine polazi ukupno 86 djece, premda je, primijenimo li Barbalićevu metodu, trebalo biti čak 560 djece školskog uzrasta, budući da je sedamdesetih godina XIX. stoljeća svetvinčentska župa brojila oko 3.500 žitelja. Nastavni jezik ove škole je talijanski.

Sljedeće dvije školske godine škola je zbog bolesti učitelja bila zatvorena.⁵² Školskih godina 1874./1877. nikakvih podataka o radu škole nemamo tako da ne možemo ustanoviti da li je škola uopće radila ili ne. Od školske godine 1877./78. godine škola normalno djeluje, no broj učenika je malen – u naredne 4 školske godine u školi su prosječno tek 33 učenika godišnje (1877./78. – 29, 1878./79. – 33, te u 1879./80. i 1880./81. po 35).⁵³ Broj polaznika je znatno ispod prosjeka tadašnjeg pulskog kotara kojem pripada Svetvinčenat, gdje je pohađanje škole iznad prosjeka tadašnje Istre: prema navodima pulskog kotarskog školskog vijeća školske 1879./80. godine u pulskom je kotaru dnevnu školu pohađalo 89,4% obveznika a ope-tovnicu čak 71,6%, odnosno u prosjeku visokih 87,5% sveukupne školske populacije. Na ukupnost dobrog pohađanja nastave utječe posebno dobro polaženje u samoj Puli, posebno ženskoj školi, potom u Medulinu, Balama, Fažani i Vodnjanu.

Unatoč relativno dobrom pohađanju nastave, školstvo se bori s nizom problema među kojima su svakako najznačajniji: nedovoljan broj učitelja, posebno hrvatskih, skučenost školskih prostorija, nezainteresiranost lokalnih školskih savjeta te nesposobnost dijela učitelja i njihov nedovoljan autoritet u sredinama u kojima djeluju, ali i nepoznavanje nastavnog jezika kod

Kašćerga, Sv. Katarina i Kršan). Između tih 9 neotvorenih a sistematiziranih škola 1 je talijanska, 1 slovenska i 7 hrvatskih. Vidi: *Rapporto annuale* za 1901. god. *Allegato 1*.

51 Vidi: *Rapporto annuale* 1882. *Allegato 20, Prospetto dimostrante i posti sistemati di docenti nelle scuole popolari e civiche*.

52 Vidi: Zapisnici, *Prospetto dimostrante i posti sistemati di docenti nelle scuole popolari e civiche regolarmente sistemate nell'Istria... 1877.-78., 1878.-79., 1879.-80., 1880-81*. Od izvorne školske dokumentacije u Državnom arhivu u Pazinu sačuvane su uglavnom sve razredne knjige od 1887./88. do 1942./43. školske godine.

53 Isto.

velikog dijela učenika (*l'ignoranza della lingua d'istruzione della maggior parte degli scolari in parecchie scuole della provincia*).

Gore navedenim problemima pridružiti će se i teške opće zdravstvene prilike u cijeloj pokrajini koje će se reflektirati na zdravlje učitelja a time i na uspjeh škole u cjelini. Školske 1879./80. u dosta mjesta pulskog kotara učitelji izostaju s nastave zbog lošeg zdravlja. Tako su škole u Valturi, Pomeru, Juršićima i Raklju dobar dio godine bile zatvorene zbog bolesti učitelja. U Svetvinčentu, uz već spomenute 1873./75. godine, škola će ostati zatvorena dobar dio školske 1879./80. godine što će svakako imati negativan odraz kako na pohađanje škole tako i na njezin uspjeh.

Škola radi u teškim materijalnim prilikama. Premda je sam školski objekt dobar (*...buoni sono gli edifizii scolastici in Sissano, Dignano, S. Vincenti ...*), nema odgovarajući nužnik tako da prijeti opasnost od zatvaranja škole.

Unatoč svemu škola djeluje u razdoblju školskih 1881./1887. godina premda ni sada nemamo nikakvih brojčanih podataka.

8.

Rad škole, bolje reći polazak škole možemo bolje pratiti od školske 1887./1888. godine jer je u dobroj mjeri sačuvana izvorna razredna dokumentacija.

Školske 1887./1888. svetvinčentska škola je jednorazredna mješovita škola s tri sekcije. Ima ukupno 67 učenika razvrstanih u tri sekcije: prva sekcija (niži uzrast) ima 57 učenika, druga 7, a treća tek 3 učenika. Te godine radi i opetovnica (*scuola di perfezionamento*, škola koju su dužni pohađati svi učenici u dobi od 12 do 14 godina) koju polazi tek 11 učenika. Ime učitelja ne znamo.

Sljedeće, školske 1888./89. godine, škola ima dvije sekcije. Niža ima 48 učenika, viša 12. Učitelj je G. Biolfatti.

Za godinu 1889./90. nema podataka.

Školske 1890./91. školu polazi 60 učenika raspoređenih u dvije grupe s po dvije sekcije. Prvu grupu (niži uzrast) pohađa 50 učenika, u prvoj sekciji 38, u drugoj 12, dok drugu grupu čini 10 učenika, u prvoj sekciji 6 u drugoj 4. Ime učitelja nije poznato (u sačuvanoj razrednoj knjizi postoji nečitljiv učiteljev potpis).

Razredne knjige za školske 1891./92. i 1892./93. nemaju podatke o učenicima, čak ni statističkog izvješća, inače uobičajenog na naslovnoj stranici samih knjiga.

Pedagoška dokumentacija za razdoblje do 1901. godine nije sačuvana a ni sumarni službeni podaci ne sadrže podatke o pojedinim školama i njihovim učiteljima.

Godine 1901. učitelj je Giuseppe Angeli, no nedostaje podatak o broju učenika škole. Da je broj učenika stalno rastao govori podatak da u sljedećoj 1902./903. godini škola ima već 93 učenika. Učitelj je Rodolfo Corenich.

Broj se učenika iz godine u godinu povećavao, pa škola školske 1903./904. godine prerasta u dvorazrednu mješovitu školu. Za ravnatelja škole postavljen je učitelj Clemente Mosna koji je ujedno bio i učitelj I. razreda koji je polazilo 45 učenika podijeljenih u dvije sekcije. Kako je sačuvana tek razredna knjiga I. razreda, prema raspoloživim podacima u Arhivu u Pazinu nije moguće utvrditi broj učenika 2. razreda ni njegovog učitelja.

U narednom razdoblju sve do početka I. svjetskog rata broj učenika uglavnom se ustalio oko brojke 90. No zbog očigledno teških materijalnih prilika, prvenstveno neriješenih stambenih potreba učitelja, fluktuacija nastavnog osoblja vrlo je velika. Teško se koji učitelj u Svetvinčentu zadržao veći broj godina, pa je malo školskih godina u kojima je nastava uredno provedena kraju bez većih problema s učiteljima, bilo da ih jednostavno nije bilo, pa je tek jedan učitelj vršio nastavu u oba razreda, bilo da se učitelj tijekom godine promijenio. U jednoj godini znalo se promijeniti i po nekoliko učitelja odnosno kateheta.⁵⁴ Iznimku čini učitelj G. Strolego koji je došao na školu školske 1906./907. i u funkciji ravnatelja i učitelja ostao do siječnja 1913. godine.

Kretanje broja učenika po razredima i sekcijama vidljiv je iz preglednice 4.

54 Školske 1911./1912. 1. razred vodi učiteljica Armida Brancovig dok je ravnatelj škole i učitelj 2. razreda Giovanni Strolego. U zimu iduće godine (u siječnju 1913.) Strolego je napustio školu, a funkciju ravnatelja preuzela je učiteljica Brancovig unatoč činjenici da je na školi ostala sama s 93 učenika. Već iduće godine za ravnatelja je postavljen Antonio Furlanich koji će na toj dužnosti ostati tek godinu dana – školske 1914./915. na školi je učiteljica Tina Rigonat. Promijenjen je i kateheta: dugogodišnji župnik don Giovanni Zustovich predao je školske 1913./914. nastavu vjeronauka najprije Edmondu Elleri a ovaj Agostinu Andreoliju.

Preglednica 4. Organizacijski ustroj i broj učenika škole
 u Svetvinčentu 1903. – 1918.

Školska godina	I. razred				II. razred				Ukupno
	1. sekcija		2. sekcija		1. sekcija		2. sekcija		
	dječaci	djevoj.	dječaci	djevoj.	dječaci	djevoj.	dječaci	djevoj.	
1903./1904.	20	10	9	6	22	7	9	7	90
1904./1905.	26	10	13	6	22	7	15	9	108
1905./1906.	20	12	9	5	17	6	15	9	93
1906./1907.	20	18	12	5	nepoznato				55
1907./1908.	18	9	11	15	16	5	15	6	95
1908./1909	18	12	10	7	9	8	16	9	89
1909./1910	14	13	11	9	10	9	10	9	85
1910./1911.	Ukupno 49				11	7	8	13	88
1911./1912.	9	12	6	15	13	10	9	10	84
1912./1913	12	18	9	10	12	16	10	9	96
1913./1914	nepoznato				6	12	13	12	43

9.

Usporedba podataka o broju polaznika svetvinčentske škole i broju školskih obveznika govori da velik broj djece ne polazi nastavu. Kako sam već ranije istakao, razloga ovoj pojavi je više. Među njima svakako nije na posljednjem mjestu nastavni jezik škola. Odnosi se to isključivo na djecu hrvatskih roditelja. Kako je nastavni jezik svetvinčentske škole talijanski, dobar dio hrvatske djece školu ne polazi. Nastojanja hrvatskih zastupnika u Pokrajinskom saboru u Poreču za otvaranjem škole na hrvatskom jeziku nisu dala rezultata. Problem će, kao mnogo puta do tada, nastojati riješiti Družba sv. Ćirila i Metoda.

Budući da, je teško bilo organizirati školu u Svetvinčentu, *Družba* je kupila zgradu u Štokovcima i 1902. godine otvorila jednorazrednu "mješovitu pučku učionu".⁵⁵ Kako je na učionici, međutim, bilo potrebno izvršiti određene građevinske zahvate kako bi se udovoljilo zakonskim normama o

⁵⁵ Svi podaci koji se odnose na *Družbu sv. Ćirila i Metoda* za Istru preuzeti su iz Izvješća s godišnjih skupština *Družbe* za navedene godine. DAP, Spinčićeva zbirka, mikrofilm 88.

učioničkom prostoru, koje su inače bile vrlo precizne,⁵⁶ a vlasti su svjesno zatezale s potrebnom uporabnom dozvolom, škola će se otvoriti istom 7. studenog 1903. godine. O opravdanosti otvaranja škole govori podatak da je već na početku u nju upisano čak 57 učenika. Za prvog hrvatskog učitelja postavljen je Josip Svjetličić.

Kad je riječ o javnim školama s hrvatskim nastavnim jezikom, uz porečki kotar,⁵⁷ Svetvinčenština je najzapuštenije područje u Istri. U skladu sa svojim financijskim i kadrovskim mogućnostima *Družba* ponovno nastoji riješiti problem: ubrzo će otvoriti dvije nove škole. Bit će to škola u

56 Pokrajinski zakon o izgradnji škola predviđa da škola mora biti situirana na suhom mjestu, i po mogućnosti u središtu školskog upisnog područja. Zgrada treba biti udaljena od trgova i prometnih ulica, izdignuta od okolnog terena najmanje 1 stopu (cca 33 cm), prozori trebaju biti dovoljno visoko postavljeni da učenici izvana ne mogu ulaziti u zgradu. Broj učionica ovisi o broju učitelja u školi (član 11. Carevinskog zakona od 14. svibnja 1869.). Učionice moraju biti visoke najmanje 12 stopa i za svakog se učenika treba osigurati 6 kvadratnih stopa te prostor za katedru, ormar i slobodan prostor između klupa, predviđajući moguću porast broja učenika. Sve učionice moraju biti dovoljno svijetle i prozirne te ne smiju biti izravno povezane s učiteljevim stanom. Školske klupe trebaju biti ergonomski (!) konstruirane kako bi tijelo zauzelo prirodni položaj, neškodljiv za zdravlje učenika vodeći računa o veličini učenika u svakoj pojedinoj učionici. Sve klupe trebaju biti opremljene naslonom na način kako bi dijete moglo osloniti noge na pod ili na za to predviđenu policu klupe. Klupe trebaju biti smještene na način da glavno svjetlo dolazi s lijeve strane ili iza, dok učenici trebaju biti okrenuti prema zidu bez prozora, odnosno prema onom gdje su smještene katedra i školska ploča. Stubišta i hodnici trebaju biti zračni i svijetli, stube široke najmanje 6 stopa i ne smiju biti smještene pod oštrim kutom. Nužnici trebaju biti smješteni tako da na stubištu, hodnicima i ostalim prostorijama škole nema neugodnih mirisa. Svaka školska zgrada mora imati natkriti prostor za tjelovježbu, te biti opremljena pitkom vodom. Kako se dio *Družbinih* učionica nalazio u iznajmljenim privatnim stanovima koji nisu mogli udovoljavati školskim tehničkim normama, vlasti su često nastojale na preciznom ispunjavanju norma, premda je bilo jasno da određeni prostori te uvjete ne mogu u potpunosti zadovoljiti.

57 Početkom XX. stoljeća (1904.) u porečkom kotaru koji je u to vrijeme obuhvaćao zapadnu Istru od Piranskog do Limskeg zaljeva te Motovunštinu, ne postoji javna škola s nastavom na hrvatskom jeziku, postoje tek 2 utrakvistične javne škole u Sv. Lovreču Pazenatičkom i Funtani. Hrvatski se uči kao obilgatni predmet u školi u Petroviji kod Umaga. Službeno su otvorene utrakvistične škole i u Žbandaju, Šterni i Motovunskim Novakima, ali u njima nije bilo nastave još nekoliko godina. Ovu će situaciju nastojati riješiti *Družba* otvaranjem škola u Baderni i Kašteliru (1896.), Vabrigi (1901.), kasnije i u drugim mjestima. Prva javna hrvatska škola na cijelom ovom prostoru otvorena je tek 1912. godine u Svetom Lovreču podjelom tamošnje utrakvistične škole na hrvatsku sa 175 učenika i talijansku sa 64 učenika.

Smoljancima otvorena 20. ožujka 1906. s učiteljicom Katicom Senger, te 1907. u Svetvinčentu s učiteljem Antom Smokovićem. Već u prvoj godini školu u Smoljancima pohađa 76 učenika a onu u Svetvinčentu 53.

Koliko je *Družba*, uza sve svoje siromaštvo, vodila računa o stručnosti kadra i opremljenosti škola potrebnim didaktičkim materijalom te knjižnim fondom, najbolje ilustrira činjenica da su sve tri *Družbine* škole stekle pravo javnosti,⁵⁸ a škola u Smoljancima 1914. godine prerasta u pokrajinsku školu. Najbolja je ilustracija stanje knjižnog fonda u školskim knjižnicama: dok u državnim jednorazrednim školama broj knjiga, ako knjižnica uopće postoji, ne prelazi desetak svezaka, dotle se u *Družbinim* školama taj broj redovno kreće iznad 30 naslova.⁵⁹ Dok se u pokrajinskoj školi u Svet-

58 Škole *Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru*, kao i škole koje otvara talijanska *Leggione Nazionale*, spadaju u privatne škole, pa niti svjedodžbe koje izdaju imaju vrijednost javne isprave, niti njihovi učitelji imaju ista prava kao učitelji javnih škola, tako da im se radno vrijeme provedeno u ovim školama ne priznaje u vrijeme potrebno za polaganje ispita tzv. usposobljenja, tj. stručnog ispita, niti im se prizna u mirovinski staž. Stoga će *Družba* nastojati na svaki način da škola dobije pravo javnosti kad se i valjanost svjedodžbi i radno vrijeme učitelja provedeno na ovim školama izjednačava s onima javnih škola. U pravilu je javna škola trebala postojati najmanje dvije godine, uz dobre nalaze prosvjetne inspekcije (inspekcijski nadzor vrši isti prosvjetni inspektor koji vrši nadzor nad javnim školama), kako bi škola dobila pravo javnosti. Iza toga slijedila je borba da škola postane državna, jer se time sva sredstva neophodna za funkcioniranje škole (plaće učitelja, zgrada i njezino održavanje, te ostali materijalni troškovi) osiguravaju u pokrajinskom proračunu. I na dobivanju prava javnosti i na prevođenju škola u državne *Družba* je posebno radila, nastojeći na taj način svoje učitelje učiniti ravnopravnim onima u javnim školama, ali i osloboditi financijska sredstva za ustrojenje novih škola.

59 Popis knjiga u učeničkoj knjižnici jedne *Družbine* škole u Istri u 1912. g. navodi sljedeće naslove: Jovanović Zmaj i A. Harambašić: *Zlatna knjiga za djecu*; R. Katalinić-Jeretov: *Vesela mladež, Mali svijet životinja, Naši prijatelji*; M. Pogačić: *Milodarke dobroj djeci, Slikovnica dobroj djeci A B C, Sretna vremena, Što sve ljudi rade* – slikovnica; L. Varjačić: *Nova slikovnica za dobru dječicu, Za veselu djecu*; Andersen: *Izabrane priče za mladež*; S. Basariček: *Šaljive narodne pripovijetke, Tisuću i jedna noć*; Beecher-Stovre: *Čiča Tomina koliba*; Belović-Meandri: *Za djevojke*, Berge Fr.: *Ilustrirani prirodopis živ., bilin i rudstva za mladež*; Bojničić: *Mala povijest Hrvata*; Mirko Divković: *Izabrane ruske narodne pripovijetke, Ezopove basne*; J. Gall: *Poputbina mladu i neiskusnu*, Genoveva: *Glasoviti muževi staroga vijeka*; Kačić-Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*; I. H. Kampe: *Robinzon Kruzoe*; V. Klaić: *Slike iz slovenske povijesti*; E. Kumičić: *Viški boj, Hrvati na ledenom moru*; R. Fr. Magjer: *Rasad. Štivo za mladež*; Obradović: *Basne*; M. Pogačić: *Darovi našim djevojkama*; Poparić: *Doživljaji hrvatskih pomoraca*; K. Božidar Šmid: *Najbolja baština i janješce, Dobri Radojica i zločesti Ivica, Barun Franjo Trenk i njegovih panduri*; F. Sudarević: *Pripovijetke za mali svijet*; I. Tomašić:

vinčentu učitelj mijenja iz godine u godinu (1901. učitelj je Giuseppe Ange-
li, tijekom 1902. učitelja nema, pojavljuje se tek potkraj kalendarske godine
Rodolfo Corenich, 1903. učitelj je Clemente Mosna itd.),⁶⁰ dotle se u sve tri
škole, unatoč ogromnim problemima s kojima se *Družba* susretala, prven-
stveno na kadrovskom i financijskom planu, uz već navedene učitelje, u
vremenu do I. svjetskog rata pojavilo još pet novih imena: Antun Ćiković,
Zvonimir Miholjević, Milka Majerović, Miho Kostelac i Darinka Senger.

Preglednica 5. Pregled učitelja i broja učenika u *Družbinim*
školama Svetvinčenštine 1907./1908.

Škola	Učitelj	Učenici		
		M	Ž	Ukupno
Savičenta	Ante Smoković	35	19	54
Smoljanci	Katica Senger	46	30	76
Štokovci	Milka Majerović	?	?	58

1909./1910.

Škola	Učitelj	Učenici		
		M	Ž	Ukupno
Savičenta	Josip Svjetličić	32	19	51
Smoljanci	Katica Senger	57	18	75
Štokovci	Antun Ćiković	43	6	49

1910./1911.

Škola	Učitelj	Učenici		
		M	Ž	Ukupno
Savičenta	Josip Svjetličić	42	10	52
Smoljanci	Katarina Senger	46	10	56
Štokovci	Darinka Senger	43	6	49

Tugomil Jorgovanović; Lj. Tomašić: Bršljani; J. Truhelka: Naša djeca – pripovijetka za mlade djevojke; Gj. Turić: Znameniti Hrvati, Lj. Varjačić: Šest igrokaza za mladež, Vidi: Iskaz knjižnice Družbine škole u Novoj Vasi kod Poreča, DAP, Kotarsko školsko vijeće (dalje KŠV), kutija 6/1912.

60 Podaci o pokrajinskim školama i učiteljima u vrijeme do 1918. godine preuzeti su iz *Stato del personale insegnante delle Scuole popolari dell'Istria* u godišnjim izvješćima Pokrajinskog Sabora za navedene godine.

1911./1912.

Škola	Učitelj	Učenici		
		M	Ž	Ukupno
Savičenta	Josip Svjetličić	34	10	44
Smoljanci	Katica Trebin	37	8	45
Štokovci	Zvonimir Miholjević	44	10	54

1912./1913.

Škola	Učitelj	Učenici		
		M	Ž	Ukupno
Savičenta	Kostelac Miho	40	7	47
Smoljanci	Katica Senger	38	12	50
Štokovci	Svjetličić Josip	46	18	64

Neki autori spominju školu koju je navodno *Legha Nazionale* otvorila u Bokordićima. Za ove tvrdnje nismo, međutim, pronašli nikakvog uporišta u arhivskom gradivu. U službenim izvorima koje je publicirala *Legha Nazionale* ova škola ne postoji.⁶¹ Ovu školu ne spominje ni Cottone kao dobar poznavatelj školskih prilika u Istri,⁶² a nisam je pronašao ni u popisu zatvorenih *Leginih* škola tijekom I. svjetskog rata (vidi dalje).⁶³

Škola je jedino naznačena na zemljovidu Leginih ustanova publiciranih u fotoalbumu *Istituti scolastici della Legha Nazionale* koju je uredio tadašnji predsjednik *Leghe* Riccardo Pitteri, a objavljen je 1911. godine u povodu 20-godišnjice djelovanja organizacije. S obzirom na ovu činjenicu vjerojatno je riječ o planiranom otvaranju škole.

10.

U ljeto 1914. godine izbio je Prvi svjetski rat što će se snažno odraziti na školstvo pa i ono u Istri jer će dobar dio muškog učiteljskog osoblja početni-

61 Vidi: Mario SZOMBATHELY, *La Legha Nazionale ha settant'anni*, Trieste 1961.; Aldo SECCO, *La Legha Nazionale per i giovani*, Trieste 1992.

62 Vidi: COTTONE, *Storia della scuola*, str. 142.

63 O djelovanju *Leghe Nazionale* i njezinim školama u Istri vidi više u mojem radu *Legha Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 41-42, Rijeka 2001.

cu i kredu zamijeniti puškom na nekoj od bojišnica Prvog svjetskog rata u Galiciji. Ionako teško kadrovsko stanje, posebno u hrvatskim školama u Istri, bit će pogoršano. No škole će nastaviti s radom i u takvim, otežanim uvjetima.

Ovih teškoća nije bila pošteđena ni Svetvinčenština i njezine škole: na svetvinčentskoj će školi do kraja 1. svjetskog rata djelovati tek jedna učiteljica, premda će škola i dalje ostati dvorazrednom, dok će *Družbina* škola u Štokovcima biti zatvorena cijelo vrijeme rata zbog nedostatka učitelja.

Početakom školske 1914./1915. godine upravu i nastavu u svetvinčentskoj školi preuzima učiteljica Tina Rignonat koja će na školi ostati do kraja 1. svjetskog rata.

Prilike u istarskom školstvu mijenjaju se od svibnja 1915. godine ulaskom Italije u rat protiv Austro-Ugarske, svoje dojučerašnje saveznice i prodorom njezine vojske preko granice na Iudriju u istočnoj Furlaniji. Kao izravni odgovor na talijansku objavu rata, Austro-Ugarska zatvara većinu osnovnih škola s nastavom na talijanskom jeziku te raspušta sve talijanske društvene organizacije. Naredbom od 15. lipnja 1915. bit će zatvorene i sve *Legine* škole i kasnije pretvorene u javne škole na hrvatskom jeziku. *Družbine* škole također se pretvaraju u javne škole.

Budući da je postojala objektivna opasnost da bi talijanska vojska mogla izvršiti bombardiranje Istre, naređeno je zatvaranje škola i evakuacija stanovništva na cijelom prostoru južne Istre. Tako je školska godina 1914./1915. zaključena 25. svibnja, danom stupanja Italije u rat. Učiteljica Rignonat zapisala je na kraju dnevnika 1. razreda (dnevnik 2. razreda nije sačuvan): *Slijedom naređene evakuacije i po naređenju Kotarskog kapetana škole u kotaru moraju se zatvoriti.*⁶⁴

Velik broj žitelja Istre napustio je domove i evakuiran u zbjegove u unutrašnjosti Hrvatske te u Austriji, Češkoj i Moravskoj. Škole u školskim okružjima Pula, Vodnjan (kojem pripada Svetvinčenat) i Rovinj su zatvorene. Na Svetvinčenštini su zatvorene sve *Družbine* škole, a većina učitelja našla se u zbjegu zajedno sa školskom djecom. *Družba* će i ovdje otvoriti svoje škole u kojima će raditi niz istaknutih učiteljskih imena iz vremena prije rata. Škole u moravskom mjestu Svytavi vodi svetvinčentski učitelj Josip Svjetličić, one u Březovoj gori i Příbramu vode Mate Cukon, Ante

64 *"In seguito all'ordinata evacuazione e per ordine del Capitanato distrettuale si devono chiudere le scuole del Distretto".*

Golub, Eufemija Družetić, Jelka Škrbec, u organizaciji škola pomaže Mate Demarin i drugi. U zbje govima gdje nije bilo moguće organizirati hrvatsku školu djeca su pohađala češku. Tijekom 1917. i 1918. godine zbog teških materijalnih prilika iz Istre je kolonizirano oko 3.000 djece u plodnije krajeve Hrvatske ne toliko zbog pedagoških koliko zbog egzistencijalnih razloga, jer *"težište učiteljskog rada u to vrijeme nije bilo toliko na radu u samoj školi koliko u biološkom spašavanju djece od gladi."*⁶⁵

No usprkos svemu, talijanska škola u Svetvinčentu, djeluje, međutim, cijelo vrijeme rata. Štoviše, nekadašnje *Družbine* škole u Štokovcima i Smoljancima, a prvi put i u Bokordićima, otvorene su kao pokrajinske škole. Nastavni jezik u svim ovim školama je hrvatski s obvezom učenja njemačkog u Svetvinčentu, Bokordićima i Štokovcima, odnosno talijanskog u Smoljancima. Zašto baš u Smoljancima, nije jasno, jer je nacionalno tijelo svih ovih mjesta uglavnom isto. Dokumentacija o radu ovih škola, osim talijanske škole u Svetvinčentu, nije sačuvana, pa je nemoguće bilo što pouzdanije reći o radu ovih škola.

No, sačuvala se dokumentacija o radu talijanske škole u Svetvinčentu, pa se može s priličnom vjernošću opisati rad ove škole, premda je teško iz sačuvanih razrednih knjiga razabrati kojem školskom okružju škola pripada i koji je njezin status s obzirom na okolnosti.

Broj učenika u odnosu na predratno razdoblje se smanjio, posebno dječaka koji će morati zamijeniti roditelje mobilizirane i poslone na brojna ratišta. O tomu učiteljica Tina Rignonat u dnevnik stavlja primjedbu kod mnogih učenika: *"pomaže svojim kod poljskih radova"* (aiuta i suoi nei lavori campestri). Tek djelomično sačuvana školska dokumentacija iz vremena rata govori da je u svetvinčentskoj talijanskoj javnoj školi u školskoj 1914./1915. godini ukupno 49 učenika u oba razreda (broj učenika je prepolovljen). Sljedeće školske godine broj je porastao na 53. Kako se stanje na bojištima bitno ne mijenja broj učenika se povećava. Tako u školskoj godini 1916./1917. školu polazi ukupno 73 učenika.

65 Dragutin FRANKOVIĆ, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb 1958., str. 300.

Preglednica 6. Popis učenika talijanske škole u Svetvinčentu
 školske 1916./1917. godine

Red. broj	Prvi razred		Drugi razred	
	I. sekcija	II. sekcija	I. sekcija	II. sekcija
1	Delcaro Silvia	Cicada Candida	Crosilla Armido	Babich Francesco
2	Floricich Eufemia	Mavcina Enrica	Jug Giovanni	Cernecca Dante
3	Galante Pasqua	Scattaro Bianca	Ottochian Abele	Cicada Raffaele
4	Miss Maria	Smocovich Armida	Percovich Antonio	Ferro Giovanni
5	Ottochian Anna	Vernier Bianca	Scattaro Guglielmo	Martincich Umberto
6	Ottochian Caterina	Bogliuncich Andrea	Varnier Mario	Percovich Giovanni
7	Ottochian Maria	Delcaro Giordano	Vorano Giovanni	Sandri Carlo
8	Percovich Nives	Floricich Luigi	Monti Valeriano	Smocovich Eugenio
9	Smocovich Rosina	Jug Bruto	Bergamo Maria	Jug Bruno
10	Vernier Maria	Marinich Ruggero	Bergamo Olga	Babich Margherita
11	Corva Mario	Percovich Giuseppe	Crisanaz Eufemia	Bencich Maria
12	Ferro Giuseppe	Rupil Giovanni	Ghersich Caterina	Bergamo Itala
13	Martincich Giovanni	Rupil Mario	Ottochian Eufemia	Cernecca Erilda
14	Percovich Guido		Pliscovich Elda	Crisanaz Carmela
15	Rupil Giuseppe		Vernier Itala	Gortan Delia
16	Scattaro Antonio			Jug Mila
17	Vorrano Dante			Ottochian Antonia Ant.
18	Lazzarich Antonio			Ottochian Antonia Gius.
19	Lazarich Matteo			Rupil Gabriella
				Scattaro Gertruda
				Scich Jolanda
				Tuftan Giuseppina
				Tuftan Rosina
				Vernier Antonia
				Vernier Bruna
				Macina Anna

U prvom je razredu u obje sekcije ukupno 32, a u drugom 41 učenik.⁶⁶ Dnevnik rada je zaključen 15. srpnja 1917. godine.

Materijalne prilike su teške, ishrana je problematična, u školi nedostaje elementarni didaktički materijal i pedagoška dokumentacija – razredna je knjiga improvizirana od više listova preostalih iz dnevnika ranijih godišta. Uspjeh je sukladan prilikama: česte su ocjene *sufficiente*, *appena sufficiente* (dovoljan, jedva dovoljan) i sl.

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li škola djelovala tijekom 1918./19. jer dokumentacija ne postoji. Međutim, iz činjenice da se većina navedenih učenika I. razreda u školskoj 1917./1918. godini pojavljuju u školskoj 1919./20. kao učenici drugog razreda, navodi nas na zaključak da je nastava već tijekom 1917./18. bila zanemarujuća te da je škola tijekom naredne 1918./19. bila zatvorena.

11.

Premda bez ikakve pobjede tijekom I. svjetskog rata, Italija je dobila mandat saveznika za vojno zaposjedanje Istre, pa će talijanska vojska predvođena generalom Armandom Diazom zaposjesti Istru 5. studenoga 1918. godine. Bila je to ustvari okupacija Istre i njeno priključenje Italiji kao kruha talijanske ekspanzionističke i dugogodišnje iredentističke politike, bez obzira na ranija proklamirana načela sila pobjednica i 14 točaka američkog predsjednika Wilsona o pravu svakog naroda na samoopredjeljenje. Vrhunac ovih 50 godina starih pretenzija bit će Rapalski ugovor od 12. studenoga 1920. godine koji će i formalno zapečatiti sudbinu Istre kao talijanskog teritorija za narednih 25 godina.

Zadatak za provedbu talijanskih pretenzija u Istri dobio je admiral Umberto Cagni koji se već iskazao u pacifikaciji Libije 1911. godine.

Da je bila riječ o okupaciji Istre i njezinom definitivnom pripojenju Italiji svjedoče prvi koraci talijanskih vlasti i Umberta Cagnija. Da bi se Istra talijanizirala treba se najprije deslavenizirati pa će prve akcije novih vlasti biti usmjerene upravo k ovome cilju. Znajući za mjesto i ulogu crkve i škole

⁶⁶ Izvor: Catalogo per la I.^a e II.^a classe della scuola popolare mista in due classi. DAP, zbirka razrednih knjiga Osnovne škole Svetvinčenta. Sačuvani su samo Dnevnik rada I. razreda. Da je postojao i drugi razred pokazuje sačuvana naslovna stranica i dio jedne stranice Dnevnika rada za II. razred 1915./1916. godine te 1917./1918.

vlasti se nemilice obaraju upravo na ove dvije institucije. Već je 14. studenoga 1918. izdano uputstvo o potrebi reformiranja slavenskog svećenstva.

Na planu školstva Cagni najprije naređuje zatvaranje svih škola da bi već 16. studenoga naredio otvaranje svih škola u Istri bez obzira na jezik s iznimkom škola na njemačkom jeziku. Posao je povjeren pulskom profesoru Basiliju Bearzu, kotarskom školskom inspektorju za talijanske škole iz austrijskog vremena.

Bearz će vrlo zdušno prionuti poslu: škole su se otvarale vrlo brzo. Otvorene su mnoge hrvatske škole, koje će se, međutim, vrlo brzo pretvoriti u talijanske. Otvoren je i niz nekadašnjih hrvatskih škola, ali sada kao talijanske. I službene vlasti i Cottone navode kako su ove škole otvorene kao talijanske na zahtjev tamošnjeg pučanstva (*a richiesta delle stesse popolazioni*), a u skladu s austrijskim zakonom od 14. svibnja 1869. i njegovim člankom 6. Riječ je, ustvari, o potpunoj destrukciji hrvatskog školstva u Istri.

O rezultatu rada prof. Bearza svjedoči izvješće Civilnog komesarijata upućeno Cagniju 11. travnja 1919. godine koje govori da *"na čitavom području pomorske baze u Puli ne postoji ni jedna škola s hrvatskim nastavnim jezikom. I u onim selima, gdje je prije nekoliko dana radila koja hrvatska škola, koja je kao javna bila otvorena (...), hrvatske učitelje postupno zamjenjuju talijanski..."*⁶⁶

Od početka okupacije do ljeta 1919. godine 278 predratnih škola svedeno je na 222, dok je broj hrvatskih škola od 170 na kraju rata sveden na 59 pa i to samo za kratko. Destrukcija hrvatskog školstva doživjet će kulminaciju u razdoblju fašizma od 1922. godine, premda u metodi nikakvih značajnijih promjena nije bilo.⁶⁷

Školstvo Istre morat će se ustrojiti prema talijanskim školskim zakonima još iz 1859. godine i njegovim kasnijim inačicama. Početkom siječnja 1919. donesen je Provizorni nastavni plan i program osnovne škole. Prema tom programu u školi su zastupljeni sljedeći nastavni predmeti:

66 Danilo KLEN, *Talijanska vojna obavještajna služba u bivšoj Julijskoj krajini 1919. godine*, Vjesnik Histojskih arhiva u Rijeci i Pazinu, br. 21/1977., str. 125 – 170 i br. 22/1978., str. 59 – 118.

67 O ovoj problematici vidi više u: V. BRATULIĆ, *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskog školstva u Istri pod Italijom*, Zagreb 1955.; Mate DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri između dva svjetska rata*, Sisak 1972., te posebno u mojoj studiji *Hrvatsko osnovno školstvo u Istri od 1918. do 1945. godine*, Nova Istra, br. 2-3/1999., 4/1999., 1-2/2000.

Preglednica 7. Struktura nastavnih predmeta i tjedni fond sati
 (prema Provizornom nastavnom planu i programu od 12. 1. 1919.)

Obvezni nastavni predmeti		Razredi					
		I	II	III	IV	V	VI
Moralni odgoj i građansko obrazovanje		-	-	-	-	1	1
Nastavni jezik	Razgovor	6/2	3	-	-	-	-
	Čitanje	8/2	4	4	3	3	3
	Gramatika	-	1	1	2	1	1
	Diktat	4/2	1	1	1	1	1
	Sastavljanje	4/2	2	2	3	3	3
Aritmetika, geometrija, računstvo		10/2	4	4	4	5	5
Zemljopis i povijest		-	-	2	2	2	2
Prirodopis (nozioni varie)		-	-	2	3	3	3
Krasopis		-	-	-	-	1	1
Crtanje		-	1	2	2	2	2
Tjelesni odgoj		5/2	5/2	5/2	2	2	2
Pjevanje		2/2	2/2	2	1	1	1
Ručni rad		-	2	2	3	3	3
Ukupno	djevojčice	19	21	24	26	28	28
	dječaci	19	19	22	23	25	25
Izborni predmeti							
Vjeronauk		1	2	2	2	2	2
Strani jezik (francuski, njemački, slavenski)		-	-	-	-	3	3
Odgojni ručni rad		2	2	2	2	2	2
Domaćinstvo		-	-	-	-	2	2

I školstvo Svetvinčenštine dijeli sudbinu Istre.

Družbine škole, raspuštene aktom školske sekcije Civilnog komesarijata u Poreču od 13. prosinca 1918. mahom su pretvorene u talijanske. Prva među njima bila je ona u Smoljancima.

Škola u Svetvinčentu otvorena je 20. prosinca 1919. godine kao četverorazredna. Za voditelja škole postavljen je Michele Franco koji je ujedno i učitelj 3. i 4. razreda, dok je 1. i 2. razred povjeren učiteljici Lucy Cunz. Škola ima ukupno 63 učenika. Nastava za 3. i 4. razred započela je 29. prosinca 1919., a za 1. i 2. razred istom 15. siječnja 1920. godine. Za sva četiri razreda nastava je okončana 30. lipnja. Iz raspoložive dokumentacije nije moguće otkriti razlog kašnjenja nastave za 1. i 2. razred.

U razrednim knjigama (Registro generale) svih razreda stoji da je odrađeno ukupno 120 radnih dana što upućuje na činjenicu da su 3. i 4. razred morali iz nekih razloga stati s nastavom jer su započeli 2 tjedna ranije i morali su imati veći broj radnih dana. Iz razrednih knjiga nije razvidno kako i zašto imaju jednak broj radnih dana.

Broj izostanaka s nastave velik je što će se iznimno oštro odraziti na uspjehu učenika: od 26 učenika I. razreda ispitima ih je pristupilo 16, od kojih je 11 ocijenjeno pozitivno, a 5 negativno. Ostala desetorica nisu pripuštena ispitima zbog velikog broja izostanaka. U drugom razredu s ukupno 10 učenika, situacija je znatno povoljnija, pa svega jedna učenica nije pristupila ispitima. U III. i IV. razredu situacija je slična: u III. razredu od 14, odnosno 13 učenika po 9 ih je pozitivno ocijenjeno.

Narednih školskih godina stanje se neće bitno promijeniti. Sljedeće 1920./1921. godine učiteljsko je osoblje promijenjeno: za voditelja škole i učitelja I. – II. razreda postavljen je Pasquale Guarino iz daleke Basilicate, a za učitelja III. – IV. razreda Vittorio Tulusso iz Trsta. Škola ima ukupno 54 učenika.

Stanje će ostati nepromijenjeno i u sljedećoj školskoj godini.

Sljedeće dvije godine bit će posebno obilježene: u jesen 1922. Fašistička partija Italije i službeno preuzima vlast, a te jeseni i škola u Svetvinčentu dobiva ime Edmondo de Amicis. Dosadašnji učitelji Guarino i Tulusso premješteni su, a na njihovo mjesto postavljen je Giorgio Boban koji vodi cijelu školu u kombiniranim odjeljenjima I. – II. te III. – IV. Vjeroučitelj je Giovanni Justović, a učiteljica ručnih radova Elise Volpi.

U jesen 1923. talijanski je parlament ozakonio Gentileovu školsku reformu koja do kraja ukida i samo pravo na postojanje škole na narodnom jeziku za netalijansko stanovništvo Italije. Ovim činom školstvo Italije, Istre posebno, ulazi u posebnu fazu svoje povijesti, poprimajući drugačije karakteristike, a što sve izlazi iz okvira ove rasprave.

S U M M A R Y

THE PRIMARY SCHOOL SYSTEM IN THE AREA OF SVETVINČENAT TO THE END OF WORLD WAR I

The primary school system of Istria showed further development only after the so called second Austrian occupation in 1813. The education was organised by the Catholic church. Although preparations for the opening of schools had started in 1814, first schools were opened not earlier than 1817. The first school was established in Fažana. In this school, as well as throughout Istria, children were taught in German and Italian language. Many researches of the Croatian Education system were misled of whom were priests, were Croats by birth. They came to conclusion that those were the first Croatian schools. But such schools were established much later in spite of the fact that the Croatian language was already introduced in schools in Žminj and Lovran in 1821.

Series of schools were established in the 20's of the 19th c. mostly in south and west Istria. Based on the fact that so many schools were established in many similar places, one would expect that such school would be opened in Svetvinčenat, but it didn't happen, mainly for economic reasons.

First school documents date from the school year 1870/71 which can therefore be considered as the foundation year of the school in Svetvinčenat. In this one-class school children were taught in Italian language. It became two-classes school during 1903.

The school was attended mostly by Italian children since the teaching was carried out in Italian language. Croatian children stayed at home. This problem was solved by the Society of Saint Cyril and Method (Družba) established three schools in the area of Svetvinčenat: Štokovci in 1902, Smoljanci 1906 and Svetvinčenat in 1907.

All schools functioned regularly until the beginning of the World War I. In May, 1915 Italy declared war on Austro-Hungarian Monarchy and the regular functioning of the schools changed totally. The inhabitants of south Istria lived in constant danger of being bombarded by the Italian army and were soon evacuated to refugee camps in Austria, Czechia, Moravia and Slovakia.

Schools were closed down in south Istria along with the three schools established by the Družba whereas the Italian school in Svetvinčenat remained functioning during the whole period of war.

After the Italian occupation of Istria all schools established by the Družba were closed down along with those in the area of Svetvinčenat. The Italian school was transformed into an educational institution of the new ruler and got the name

"Edmondo de Amicis" wich meant futher extinction of Croatian national feeling in Istria in accordance with the fascist policy of assimilation.

RIASSUNTO

L'ISTRUZIONE SCOLASTICA ELEMENTARE NEL SANVINCENTINO DAI SUOI INIZI FINO ALLA FINE DELLA PRIMA GUERRA MONDIALE

Gli inizi dell'istruzione scolastica elementare risalgono all'epoca della seconda occupazione austriaca, avvenuta nel 1813. Inizialmente l'organizzazione dell'istruzione scolastica elementare venne affidata al clero cattolico. La prima scuola, aperta nel 1817 è stata quella di Fasana, con la lingua d'insegnamento tedesca e italiana, come, del resto, è stato in tutta l'Istria. Nella maggior parte delle località istriane i primi maestri sono stati i preti di origine croata, fatto che ha indotto molti ricercatori all'errata conclusione che le prime scuole fossero croate. Queste invece saranno aperte molto più tardi, fatta eccezione per i luoghi di Lovran e Žminj nelle cui scuole è stata introdotta la lingua croata già nel 1821.

Visto che nei primi vent'anni è stato fondato un grande numero di scuole nei centri maggiori, si poteva giustamente attendere l'apertura della scuola elementare anche a Sanvincenti, però ciò non è avvenuto, soprattutto per ragioni economiche.

I primi dati relativi alla scuola risalgono all'anno scolastico 1870/71, che può essere considerato anno di apertura della stessa scuola elementare. È stata una scuola monoclasse con lingua d'insegnamento italiana, nel 1903 trasformatasi in biclasse.

Essendo stata l'istruzione impartita in lingua italiana, la scuola era frequentata da alunni italiani, mentre gli alunni croati, in genere, rimanevano senza l'istruzione scolastica. La questione venne risolta grazie all'impegno del Sodalizio dei SS. Cirillo e Metodio con la fondazione di tre scuole nel Sanvincentino: nel 1902 a Štokovci, nel 1906 a Smoljanci e nel 1907 a Sanvincenti.

In conseguenza al mutamento della situazione generale, causata dall'entrata in guerra dell'Italia nel mese di maggio del 1915, anche l'istruzione scolastica ha subito mutamenti. A causa della minaccia di bombardamenti dell'Istria meridionale da parte dell'Italia, la popolazione di quel territorio venne evacuata e inviata nei campi per i profughi e, di conseguenza pressoché tutte le scuole dell'Istria meridionale vennero chiuse, comprese quelle del Sodalizio, mentre è rimasta in attività la scuola italiana di Sanvincenti durante tutta la guerra.

Con l'occupazione dell'Istria, da parte dell'Italia, tutte le scuole del Sodalizio sono state soppresse, comprese quelle del Sanvincentino, mentre la scuola italiana, riaperta nel 1919, intitolata "Edmondo de Amicis", ha proseguito con la decroatizzazione della popolazione nel Sanvincentino, conformemente alla politica di assimilazione e cancellazione delle tracce croate in Istria.